

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын талаарх ойлголт, хандлагыг тодорхойлох судалгаа

Захиалагч:

Авлигатай тэмцэх газар

Гүйцэтгэгч:

“Нийгэм улс төрийн боловсрол” НҮТББ

МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш нар

2019

ТАЛАРХАЛ

Энэхүү судалгааг гүйцэтгэхэд дэмжлэг үзүүлсэн Авлигатай тэмцэх газарт талархал илэрхийлье. Түүнчлэн бидний судалгаанд цаг заваа харамгүй зориулан үзэл бодлоо хуваалцсан хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, асран хамгаалагчид, холбооны удирдлагууд, дохионы хэлний орчуулагч багш нарт гүнээ талархал илэрхийлж байна.

Энэхүү судалгааны асуулга болон үр дүн, дүгнэлт, санал зэрэг нь зөвхөн тухайн судалгааны багийн судалгааны үр дүн бөгөөд Авлигатай тэмцэх газар албан ёсны байр суурь, бодлогоор нөлөөлөөгүй болно.

Судалгааны багийн бүрэлдэхүүн

Судалгааны багийн ахлагч:

- Б.Эрдэнэдалай, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D) “Нийгэм улс төрийн боловсрол” ТББ-ын гүйцэтгэх захирал

Судалгааны багийн зөвлөх:

- Ж.Төртогтох, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн эрхлэгч, профессор, доктор (Ph.D)

Судалгааны багийн гишүүд:

- Д.Ундрах, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор, доктор (Ph.D)
- Д.Түмэнжаргал, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш, доктор (Ph.D)
- Д.Оюунчимэг, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш
- О.Батзаяа, “Нийгэм улс төрийн боловсрол” ТББ-ын судлаач
- О.Мөнхжаргал, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш
- М.Чулуун-Эрдэнэ, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газрын хөдөлмөр эрхлэлтийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн
- Т.Есүхэй, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн туслах ажилтан

АГУУЛГА

БҮЛЭГ 1. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

- 1.1 Үндэслэл, зорилго, зорилт 5
- 1.2 Судалгааны арга аргачлал 6
- 1.3. Судалгааны хамрах хүрээ, түүвэр 7

БҮЛЭГ 2. СУДАЛГААНЫ ДҮН

Тоон судалгаа:

- 2.1 Авлигын талаарх ойлголт, хандлага 10-14
- 2.2 Авлигатай холбоотой хувийн туршлага 15-28
- Чанарын судалгаа 28-38
- ДҮГНЭЛТ 39-40**
- САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ 41-44**
- АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ 45**
- ХАВСРАЛТ 46-56**

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

- **График 1:** Судалгаанд оролцогчдын хүйс
- **График 2:** Судалгаанд оролцогчдын нас
- **График 3:** Судалгаанд оролцогчдын боловсролын түвшин
- **График 4:** Судалгаанд оролцогчдын хөдөлмөр эрхлэлт
- **График 5:** Авлигад хамгийн өртөмтгий салбар
- **График 6:** Авлигын түвшингийн өөрчлөлт
- **График 7:** Хээл хахууль өгөх эсэх
- **График 8:** Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хээл хахууль өгсөн эсэх
- **График 9:** Хэдэн удаа хээл хахууль өгсөн
- **График 10:** Хэнд хээл хахууль өгсөн
- **График 11:** Хээл хахууль өгсөн нөхцөл
- **График 12:** Авлига өгөх шаардлагатайг хэрхэн мэдсэн
- **График 13:** Ямар шатны албан тушаалтанд хээл хахууль өгсөн
- **График 14:** Авлигыг гүйцэтгүүлсэн арга зам
- **График 15:** Авлигад өртсөн хэлбэр
- **График 16:** Авлигад зарцуулсан мөнгөн дүн өрхийн төсөвт хэрхэн нөлөөлсөн
- **График 17:** Хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаврлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан эсэх
- **График 18:** Нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээнд бүрэн хамрагдсан эсэх
- **График 19:** Авлигын талаарх мэдээлэл өгөх эрмэлзэл
- **График 20:** Авлигын талаар мэдээлдэггүй шалтгаан
- **График 21:** Авлигын талаар мэдээлэл авдаг сувгууд
- **График 22:** Нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээ авахад авлига өгөх нөхцөл байдал үүсдэг эсэх
- **График 23:** Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хээл хахууль өгсөн эсэх-Бэрхшээлээр
- **График 24:** График 24: Хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр - Хөгжлийн бэрхшээлээсболж ялгаврлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан эсэх

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

- **Хүснэгт 1:** Судалгаанд оролцогчдын хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл
- **Хүснэгт 2:** Авлигын талаарх нийтлэг байр суурь
- **Хүснэгт 3:** ХБИ-тэй холбоотой авлигын талаарх нийтлэг байр суурь
- **Хүснэгт 4:** Авлигад өртөмтгий салбар
- **Хүснэгт 5:** Авлигатай тэмцэх арга хэмжээний тухай
- **Хүснэгт 6:** Авлигатай холбоотой, авлигын талаарх мэдээллийг хаана, хэрхэн өгөх талаар
- **Хүснэгт 7:** Авлигын талаарх мэдээлэл өгөх мэдлэгийн талаар
- **Хүснэгт 8:** Мэдээлэл авдаг суваг: хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр
- **Хүснэгт 9:** Авлигын талаар мэдээлдэггүй шалтгаан- Бэрхшээлийн төрлөөр
- **Хүснэгт 10:** Авлигатай тэмцэх арга хэмжээний тухай –Бэрхшээл бүрээр

I. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

1.1. Судалгааны ажлын үндэслэл, зорилго

Монгол Улсад шударга ёсыг бэхжүүлэх, хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхийн тулд авлигын нөлөөллийг бууруулах шаардлага бодитоор оршин буйн зэрэгцээ түүний хамрах хүрээ, шалтгааныг илрүүлэх, тэмцэх чиглэлээр оролдлогууд тасралтгүй хийгдсээр байгаа билээ. Үүний нөлөөнд хууль эрх зүйн орчин боловсронгуй болж, зарим ахиц дэвшлүүд гарч байгаа хэдий ч олон улсын болон дотоодын судалгааны байгууллагуудын дүгнэлтээр Монгол дахь авлигын үзүүлэлтүүд төдийлөн багасахгүй байна.¹

Авлига нь ядуурал, тэгш бус байдлын гол үүсгэгч болохыг харуулсан судалгаанууд байдаг² бөгөөд хүн амын эмзэг бүлэг, тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь төрийн ажил, үйлчилгээнээс ихээхэн хамааралтай байдгаараа авлигад илүү өртөмхий, авлигын хэмжээ нь тэдний орлогын өндөр хувийг эзэлдэг тул хүн амын бусад хэсэгтэй харьцуулахад хамгийн их хохирдог тухай НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн тайланд дурджээ. Тиймээс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хангах, хамгаалах төрийн байгууллага, албан тушаалтны үүрэг хариуцлага, эерэг манлайлал нэн шаардлагатай юм.

Гэтэл МУ-ын Хүний эрхийн үндэсний комиссын 2018 оны тайланд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг бусдын нэгэн адил нийгмийн харилцаанд бүрэн дүүрэн оролцоход учирч буй саад бэрхшээлийг арилгахад төрийн байгууллагууд хойрго хандаж байгааг дурдсан байна.³

Иймд дээрх нөхцөл байдалд авлига, хүнд суртал нөлөөлж буй эсэхийг тодруулах, хэрэв тийм бол түүний шалтгаан, онцлогыг тодорхойлох шаардлага үүсч байна. Энэ тохиолдолд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдийн бэрхшээлийн онцлогоос хамаарч төрийн ямар нэг үйлчилгээ авахад авлигын талаарх мэдлэг, ойлголт дутуу байдал үүсдэг эсэх, тэр нь авлигын асуудалд холбогдох, хохирогч болоход нөлөөлдөг эсэхийг тодруулах шаардлагатай юм. Цаашлаад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг авлигаас урьдчилан сэргийлэх, соён гэгээрүүлэх ажлыг хэрхэн явуулах талаар бодлого, саналуудыг боловсруулж хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Түүнчлэн авлигатай тэмцэх нь нэг байгууллага дангаар хэрэгжүүлэх ажил биш болж институцийн хөгжил, иргэний нийгмийн

¹ Авлигын талаарх олон нийтийн ойлголт мэдлэг тогтоох судалгаа, Азийн Сан, 2000-2019 он.

² Eric Chetwynd, Frances Chetwynd, Bertram Spector, Авлига ба ядуурал: судалгааны тойм, 2003 он.

³ Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 17 дахь илтгэл, Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, 2018 он.

хяналт, оролцоонд тулгуурлах болсноор иргэдийг мэдээллийн ил тод байдлаар хангаж эхэлсэн өнөө үед хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд мэдээллийн хүртээмжийг хэрхэн нэмэгдүүлэх, түүнд тулгуурласан идэвхтэй хяналт, оролцооны асуудал мөн чухлаар тавигдаж байна.

Судалгааны зорилго, зорилт

Энэхүү судалгааны зорилго нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын талаарх ойлголт, авлигын асуудалд хандах хандлага, авлигатай холбоотойгоор гарч буй эрсдэлүүдийг тодорхойлж, цаашид авлигыг бууруулах, авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааг бэхжүүлэхэд ашиглах санал, зөвлөмж дэвшүүлэхэд оршино.

Дээрх зорилгын хүрээнд дараах зорилтуудыг дэвшүүллээ. Үүнд:

- Авлига, түүний нөхцөл байдал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хүрээн дэх уг үзэгдлийг онол, практикийн талаас судлах
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын талаарх ойлголт, хандлагыг тодорхойлох асуулга боловсруулж, үнэлгээ хийх
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг авлигын асуудлаас сэргийлэхэд чиглэсэн бодлого, орчныг боловсронгуй болгох санал, зөвлөмж боловсруулах

1.2. Судалгааны арга, аргачлал

Судалгааны зорилго, судлах асуудал, судалгааны асуулга, хамрах хүрээ, хязгаарыг 2019 оны 10 дугаар сард МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн багш нар, “Нийгэм улс төрийн боловсрол” ТББ-ын судлаачдын багийн хамтарсан хэлэлцүүлгийн хүрээнд тодорхойлсон. Үүнийг Авлигатай тэмцэх газрын Судалгаа шинжилгээний албаны санал, зөвлөмжид үндэслэн эцэслэн боловсруулсан болно. Мөн Засгийн газрын гүйцэтгэгч агентлаг Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газрын дарга, ажилтнуудтай уулзаж судалгаа хийх хэрэгцээ шаардлага, онцлогийн талаар санал солилцсон.

Судалгааг тоон болон чанарын судалгааны арга зүйгээр явуулж, анкетийн асуулга, фокус бүлгийн ярилцлага, ганцаарчилсан ярилцлага хийх замаар мэдээллийг 2019 оны 11 сарын 01-ээс 11 сарын 29-ны хооронд цуглуулж судалгааны дүнг нэгтгэлээ. Үүнд:

- Анкетийн асуулгыг судалгаанд хамруулах нийт респондентуудаас авсан.
- Фокус бүлгийн ярилцлагыг харааны бэрхшээлтэй, сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн төлөөлөлтэй тус тус хийлээ.
- Ганцаарчилсан ярилцлагыг буцаалттай түүврийн аргаар зохион байгуулахаар төлөвлөсөн бөгөөд судалгааг төлөвлөгөөний дагуу хугацаандаа гүйцэтгэж

дүгнэлээ.

Судалгааны дүнг мэдээлэл боловсруулах SPSS программ ашиглан нэгтгэн дүгнэсэн болно.

1.3. Судалгааны хамрах хүрээ, түүвэр

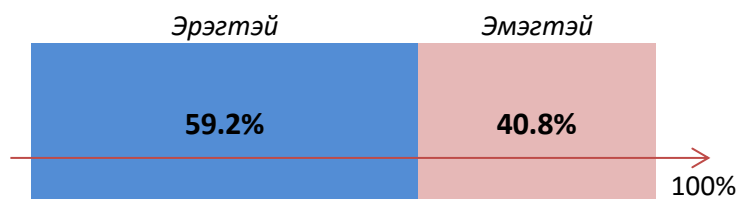
2019 оны нэгдүгээр сарын байдлаар Улаанбаатар хотод 18 насанд хүрсэн хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт 35580 гаруй иргэд амьдардаг гэсэн Үндэсний статистикийн хорооны 2019 оны статистик байна. Судалгааны түүврийн хувьд судалгаанд оролцох боломжтой 18 болон түүнээс дээш насны иргэдийг хамруулах бөгөөд судалгааны түүвэрлэлтийн алдааны нарийвчлал ± 5 хувь байхаар, үнэмшлийн түвшин 95 хувийн магадлалтайгаар тооцоход түүврийн хэмжээг 378 гэж тооцоолсон. Ингэхдээ Улаанбаатар хотод амьдардаг хөдөлгөөний бэрхшээлтэй, харааны бэрхшээлтэй, сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагч болон бусад төрлийн бэрхшээлтэй иргэдээс нийт 355 судалгааг тоон судалгааны аргаар авлаа. Харин чанарын судалгааны аргаар судалгааг авахад фокус бүлгийн ярилцлагад 12, ганцаарчилсан ярилцлагад 35 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн оролцлоо.

Хүснэгт 1: Судалгаанд оролцогчдын хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл

Бэрхшээлийн төрөл	Судалгаанд оролцсон	Судалгаанд эзлэх %
Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй	116	32.7%
Харааны бэрхшээлтэй	71	20.0%
Сонсгол болон хэл ярианы бэрхшээлтэй	77	21.7%
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагч	57	16.1%
Бусад бэрхшээлтэй	34	9.6%
НИЙТ	355	100%

Судалгаанд оролцогчдын түүврийг бүрдүүлэхэд төрийн байгууллагаар үйлчлүүлж байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон тэдний асран хамгаалагчдын төлөөллийг хамруулахаар болсон тул энэ жилийн судалгаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагч болон бусад бэрхшээлтэй иргэдийг оролцуулсан.

График 1: Судалгаанд оролцогчдын хүйс

Судалгаанд нийт 355 оролцогч хамрагдсанаас 59% нь эрэгтэй, 41% нь эмэгтэй байна. Судалгаанд оролцогчдын насны хувьд 26-35 (39%), 36-50 (30%) насны оролцогчид давамгайлжээ.

График 2: Судалгаанд оролцогчдын нас

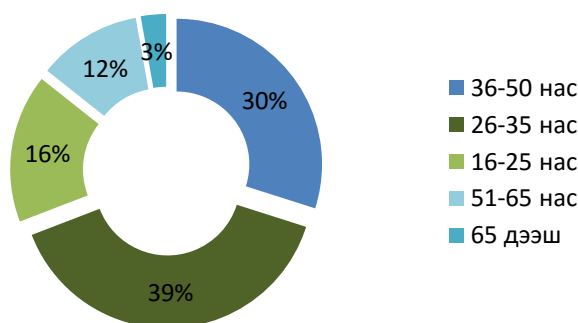

График 3: Судалгаанд оролцогчдын боловсролын түвшин

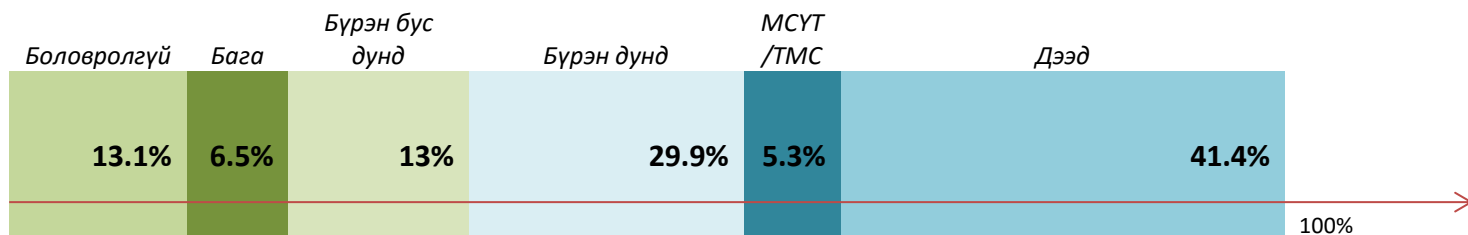
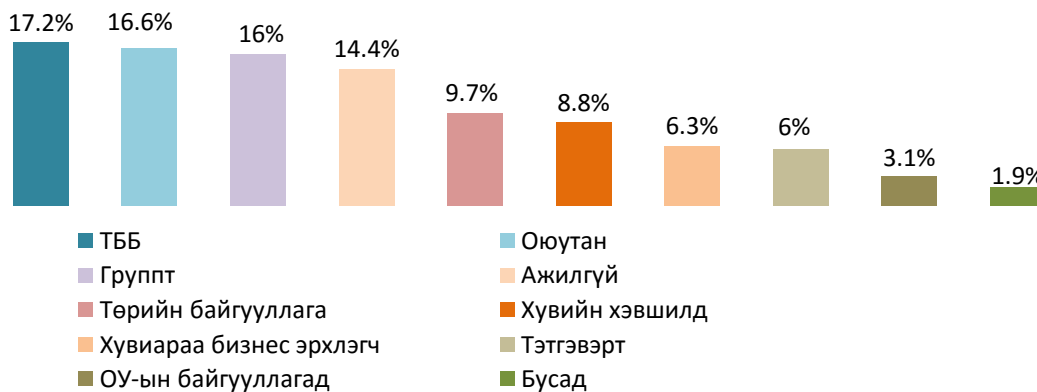

График 4: Судалгаанд оролцогчдын хөдөлмөр эрхлэлт

Судалгаанд оролцогчдын боловсролын түвшин харьцангуй өндөр буюу 40% нь дээд боловсролтой, 30% нь бүрэн дунд боловсролтой байна. Дээд боловсролтой иргэдийн хувь өндөр байгаа нь энэ жилийн судалгаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагчид болон бусад бэрхшээлтэй иргэд нэмэгдсэн нь боловсролын болон ажил эрхлэлтийн түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлсөн болно. Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд төрийн бус байгууллагад ажиллагсад, МСҮТ-ийн оюутан, группт болон ажилгүй гэж хариулсан оролцогчдын хувь харьцангуй өндөр байна.

II. СУДАЛГААНЫ ДҮН

2.1. Авлигын талаарх ойлголт, хандлага

Тоон судалгааны аргаар:

Асуулт - 1. Та дараах байр суурьтай санал нийлж байна уу?

Хүснэгт 2: Авлигын талаарх нийтлэг байр суурь

	1.1 Авлига манай улсад нийтлэг үзэгдэл болсон.	1.2 Авлига тодорхой хэмжээнд байхыг хүлээн зөвшөөрнө.	1.3 Хүнд суртлыг шийдвэрлэх арга зам нь авлига өгөх явдал юм.	1.4 Авлига шударга бус дүрэм журмыг тойрч гарахад тусалдаг.
Санал нийлж байна	75%	10.6%	24%	23.7%
Бага зэрэг санал нийлэхгүй	11.5%	12.8%	10.6%	19%
Төдийлөн санал нийлэхгүй	4%	14.6%	13.4%	10.3%
Огт санал нийлэхгүй	4.4%	53.3%	46.1%	38%
Мэдэхгүй	5.3%	8.7%	5.9%	9%
нийт	100%	100%	100%	100%

Авлигатай тэмцэх газрын захиалгаар 2018 онд “Хэрэглээний Боловсрол Судлал” ТББ-ийн хийсэн судалгааны дүнтэй харьцуулж үзвэл авлига манай улсад нийтлэг үзэгдэл болсон гэж үзэх иргэдийн тоо өмнөх оноос 2.5 хувиар буурч 75 хувьтай болсон бол санал нийлэхгүй иргэдийн тоо 2018 онд 9.5 хувьтай байсан бол 2019 онд 19.9% болж өсчээ. 2018 оны уг судалгаанд оролцогчдын 66.4 % нь авлига тодорхой хэмжээнд ч байхыг хүлээн зөвшөөрөхгүй гэдгээ илэрхийлж байсан бол, энэ удаагийн бидний судалгаагаар оролцогчдын 80,7% нь авлигыг хүлээн зөвшөөрөх ёсгүй гэж үзсэн нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн дунд авлигын эсрэг байр суурь жилээс жилд нэмэгдэж буйг харуулж байна.

Цаашилбал, судалгаанд оролцогчдын 24% хүнд суртлыг шийдвэрлэх арга зам нь авлига өгөх явдал гэж үздэгээ илэрхийлсэн нь өмнөх оны судалгаанд оролцогчдынхоос 2,6 хувиар өссөн байгаа нь хүнд суртлаас үүдэлтэй авлигын эрсдэл хөгжлийн бэрхшээлтэй

иргэдийн дунд өссөөр байгааг илтгэж байна. Авлига шударга бус дүрэм журмыг тойрч гарахад тусалдаг гэсэн байр суурьтай 23.7% нь санал нийлж, 67,3% нь санал нийлэхгүй, 9 % нь мэдэхгүй гэж хариулсан нь өмнөх оны судалгаанд оролцогчдын шударга бус дүрэм журмыг тойрч гарахад тусалдаг гэдэгтэй санал нийлэхгүй байгаагаа илэрхийлсэн 48,1 хувиас даруй хорь орчим хувиар нэмэгдсэн байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн дунд авлигатай тэмцэх, төрийн байгууллагын шударга бус, оновчгүй зохицуулалт, дүрэм журмыг авлигын замаар шийдвэрлүүлж шаардлагатай үйлчилгээгээ авах ёсгүй гэсэн байр суурь нэмэгдсээр байгааг баталж байна.

Хүснэгт 3: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй холбоотой авлигын талаарх нийтлэг байр суурь

	1.5. Авлигаас болж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд илүү хохирдог.	1.6. Хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаварлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгардаг.	1.7. Авлигыг багасгахын тулд иргэд өөрсдөө илүү хариуцлагатай байх ёстой.
Санал нийлж байна	67%	49.2%	78.2%
Бага зэрэг санал нийлж байна	12.1%	19.9%	10%
Төдийлөн санал нийлэхгүй	6.9%	6.9%	2.8%
Огт санал нийлэхгүй	4.4%	10%	5%
Мэдэхгүй	9.7%	14%	4%
Нийт	100%	100%	100%

Авлигаас болж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд илүү хохирдог гэж үзэж буй иргэдийн тоо 40.8 хувиас 67% болж өссөн үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаварлан гадуурхагдах асуудлаа авлигаар шийдвэрлэдэг гэж 49.2% нь хариулж, үүнийг шийдвэрлэхэд иргэд өөрсдөө хариуцлагатай байх ёстой хэмээн 78.2% нь үзжээ. Эндээс харахад авлигаас болж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд илүү хохирдог (26.2 хувиар нэмэгдсэн) бөгөөд тэдний бараг тэн хагас (49.2) нь өөрсдөд учирдаг ялгаварлан гадуурхалтаа авлигаар шийдвэрлэдэг тул үүний эсрэг иргэдийн хариуцлага, ухамсар, оролцоо нэмэгдэх ёстой гэсэн байр суурь улам (78.2 % буюу өмнөх оныхоос 11.4 хувиар) нэмэгдсээр байна.

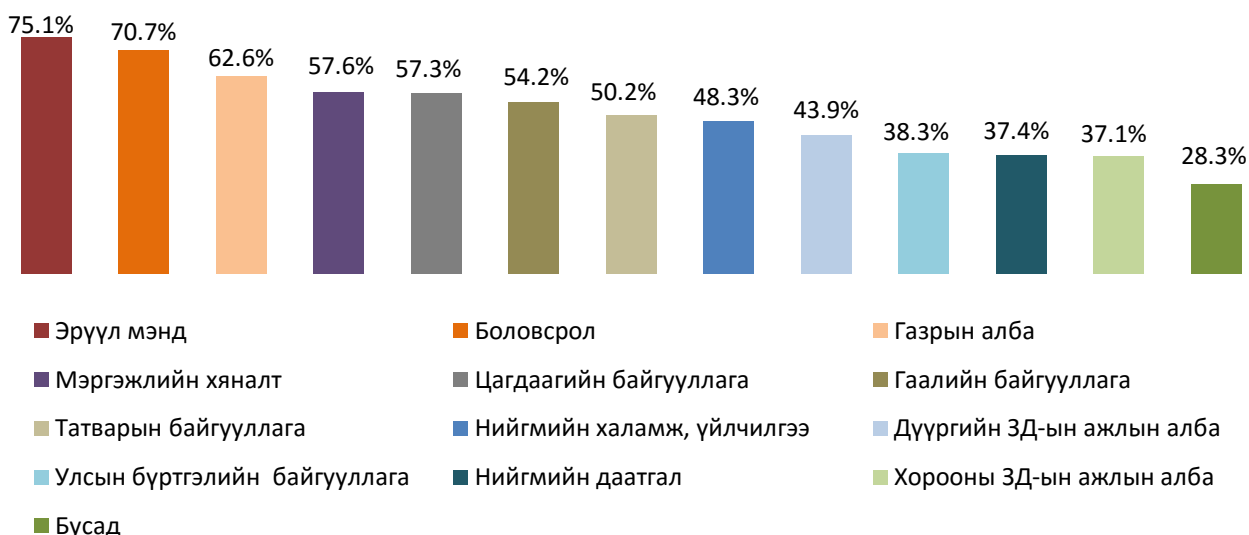
Асуулт- 2. Таны бодлоор дараах салбаруудаас аль нь авлигад илүү өртсөн бэ?

Хүснэгт 4: Авлигад өртөмтгий салбар

	Маш их	Нилээд хэмжээнд	Тодорхой хэмжээнд	Бага зэрэг	Огт байхгүй	Мэдэхгүй	Нийт
Эрүүл мэнд	33.3%	19%	22.7%	14.3%	5.3%	5.3%	100%
Боловсрол	22.7%	23.4%	24.6%	12.8%	7.2%	9.3%	100%
Нийгмийн халамж, үйлчилгээ	12.8%	12.8%	22.7%	28%	9.3%	14.3%	100%
Хорооны ЗД-ын ажлын алба	10.9%	11.5%	14.6%	23.4%	16.5%	23.1%	100%
Дүүргийн ЗД-ын ажлын алба	11.8%	12.1%	19.9%	19.6%	8.1%	28.3%	100%
Нийгмийн даатгал	11.8%	10.9%	14.6%	19.9%	11.2%	31.5%	100%
Газрын алба	35.8%	15.3%	11.5%	9%	4.7%	23.7%	100%
Татварын байгууллага	20.2%	12.5%	17.4%	12.8%	9.3%	27.7%	100%
Улсын бүртгэлийн байгууллага	11.2%	8.4%	18.7%	19%	11.2%	31.5%	100%
Гаалийн байгууллага	31.8%	10.3%	12.1%	9%	7.5%	29.3%	100%
Мэргэжлийн хяналтын байгууллага	30.2%	15.6%	11.8%	15.3%	6.2%	20.9%	100%
Цагдаагийн байгууллага	21.5%	14%	21.8%	14.3%	7.5%	20.9%	100%
Бусад	11.8%	7.5%	9.0%	9.7%	28.7%	33.3%	100%

Таны бодлоор дараах салбаруудаас аль нь авлигад илүү өртсөн бэ? гэсэн асуултад “маш их”, “нилээд хэмжээнд”, “тодорхой хэмжээнд” хэмээсэн буюу “авлига байгаа” хэмээн үзсэн хариулт дээр тулгуурлан салбарууд дахь авлигыг дараах графикаар харуулав.

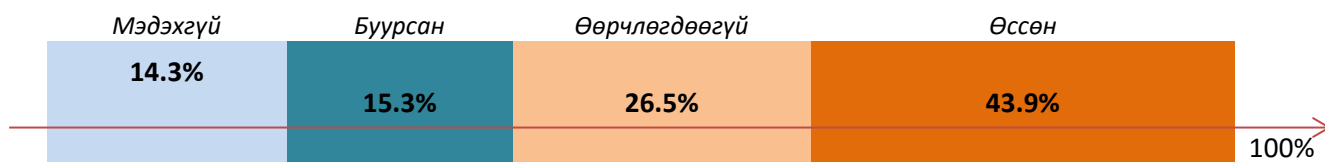
График 5. Авлигад хамгийн өртөмтгий салбар

Судалгаанд оролцогчдын 75.1% нь эрүүл мэндийн салбар, 70.7% нь боловсролын салбарт авлига “маш их, нилээд хэмжээнд, тодорхой хэмжээнд” байдаг хэмээн хариулсан байна. Үүнээс харвал Эрүүл мэнд, боловсролын салбар нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд “хамгийн ээлгүй” салбар гэж хэлж болохоор байна.

Асуулт - 3. Таны бодлоор сүүлийн жилүүдэд авлигын түвшин хэрхэн өөрчлөгдсөн бэ?

График 6: Авлигын түвшингийн өөрчлөлт

Судалгаанд оролцогчдоос авлигын түвшин сүүлийн жилүүдэд хэрхэн өөрчлөгдөж байгаа талаарх байр суурийг нь сонирхож үзэхэд 43.9% нь өссөн гэсэн бол, 15.3% нь буурсан, 26.5 % өөрчлөгдөөгүй, харин 14.3% мэдэхгүй гэж хариулжээ. Эдгээр хариултаас харахад өмнөх жилд хийгдсэн судалгаанаас ялгаатай буюу иргэдийн байр суурийг илүү тодруулахын тулд авлигын нийтлэг төвшний нөхцөл байдлыг “мэдэхгүй” байж болох иргэдэд сонголт олгосноор бидний энэхүү судалгаанд мэдэхгүй гэсэн хариулт өгсөн оролцогчид 14.3 хувьтай гарсан нь мэдээлэл багатай хэсгийг тогтоох, тодруулан гаргахад арга зүйн ач холбогдолтой болсон гэж үзэж байна.

Асуулт - 4. Авлигатай тэмцэхийн тулд юу хийх ёстой вэ?

Хүснэгт 5: Авлигатай тэмцэх арга хэмжээний тухай

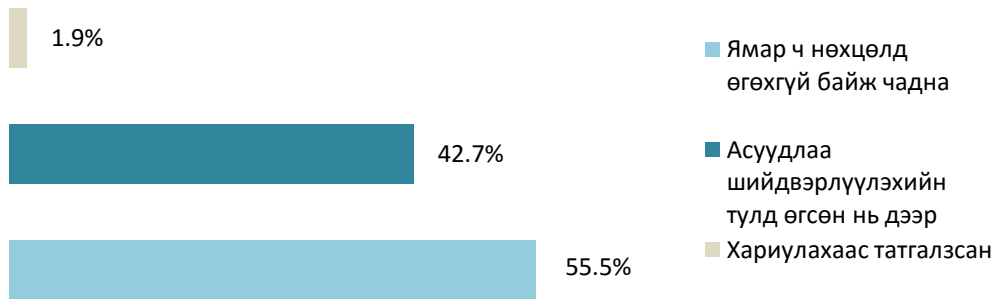
Хийх зүйлс	Хувь
Авах арга хэмжээ, шийтгэлийг хатуу болгох	30.2%
Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааг нээлттэй, ил тод байлгах	18.2%
Шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх	12.1%
Олон нийтийг авлигын эсрэг соён гэгээрүүлэх	11.5%
Төрийн албан хаагчдын цалинг нэмэгдүүлэх	11.2%
Бусад (авлигын эсрэг мэдээллийн нууцлалыг сайжруулах, АТГ-т итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх...)	6%
Төрийн албан хаагчдын үүрэг хариуцлагыг тооцох тодорхой стандарттай болгох	5.8%
Авлигаас ангид байх, авлигын эсрэг ажиллах сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр бүхий нам, нэр дэвшигчид саналаа өгөх	4.9%
Нийт	100%

Судалгаанд оролцогчдын зүгээс авлигатай тэмцэхийн тулд авлигын эсрэг авах арга хэмжээ, шийтгэлийг чангатгах шаардлагатай гэж хамгийн олон буюу 30.2%, төрийн албан хаагчдын үүрэг хариуцлагыг тооцох тодорхой стандарттай болгох гэж 5.8% хариулсан байгаа нь энэ чиглэлийн ажилд хариуцлага, хяналт, шийтгэлийн оновчтой тогтолцоо шаардлагатай болохыг харуулж байна. Улмаар төрийн байгууллагын үйл ажиллагааг нээлттэй, ил тод байлгах (18.2%), шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх (12.1%), олон нийтийг соён гэгээрүүлэх (11.5%) ажлуудад нийт судалгаанд оролцогчдын 41.5% ач холбогдол өгч буйгаа илэрхийлжээ. Тэгвэл төрийн албан хаагчдын цалинг нэмэх замаар авлигатай тэмцэх боломжтой гэж 11.2%, авлигаас ангид байр суурьтай улс төрийн нам, нэр дэвшигчийг сонгож, санал өгөх нь оновчтой гэж 4.9% үзсэн нь цалин санхүүгийн дарамтаас ангид төрийн албан хаагчид, төлөвшсөн бодлого, байр суурьтай улс төрийн намыг сонгох замаар авлига хэмээх гаж үзэгдэлтэй тэмцэх боломжтой гэж үзэж буй иргэдийн байр суурийн илэрхийлэл гэж харагдаж байна.

2.2 Авлигатай холбоотой хувийн туршлага

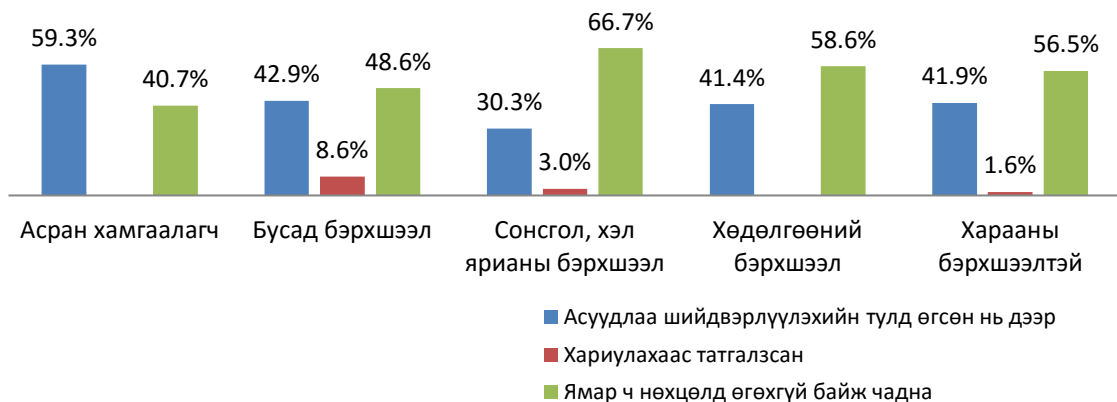
Асуулт - 5. Та өөрт болон гэр бүлд тулгарсан бэрхшээлтэй асуудлаа шийдвэрлүүлж чадахгүй үе тулгарвал хээл хахууль өгөх үү?

График 7: Хээл хахууль өгөх эсэх

Авлигатай холбоотой хувийн туршлагыг тодруулах зорилгоор дээрх асуултыг тавихад бэрхшээлтэй асуудлаа шийдвэрлэхийн тулд ямар ч тохиолдолд хахууль өгөхгүй байж чадна гэж 55.5% саналаа өгсөн нь өмнөх жилийн судалгаанд оролцогчдын байр сууриас ихээхэн ялгаатай буюу ямар ч тохиолдолд хээл хахууль өгөхгүй байж чадна гэсэн хариулт өгч байсан 84.7 хувьтай харьцуулахад буурсан төлөвтэй байгаа нь манай улсын хувьд хахууль өгөхийг тулгах эрсдэлт нөхцөл улам бүр нэмэгдэж буйг харуулж байна. Улмаар уг асуултын хариултын дараагын хувилбар болох асуудлаа шийдэхийн тулд хахууль өгөхийг илүүд үзнэ гэсэн хариу өмнөх оны судалгаанаас 27.4 хувиар (42.7%) нэмэгдсэн явдал авлигын нөхцөл байдал жилээс жилд хүндэрч, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд ч энэ нь мэдэгдэхүйц дарамт болж байгааг нотолж байна.

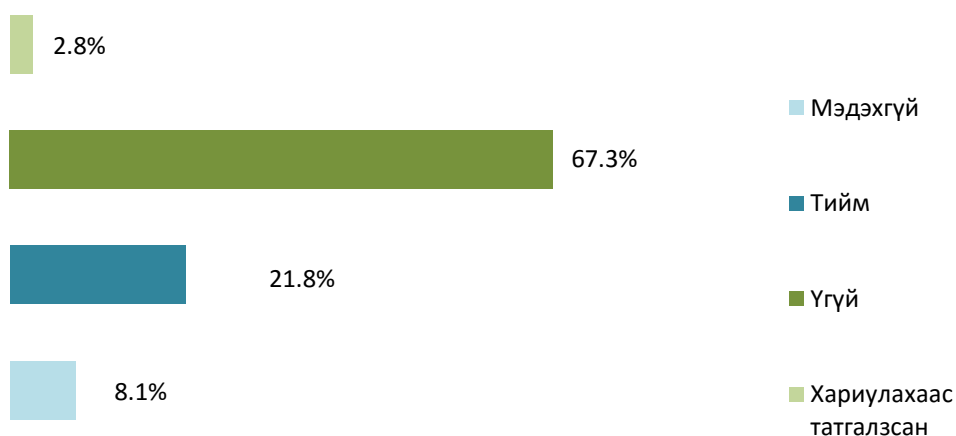
График 25: Авлигатай тэмцэх арга хэмжээний тухай –Бэрхшээл бүрээр

Асуулт – 5: Та өөрт болон гэр бүлд тулгарсан бэрхшээлтэй асуудлаа шийдвэрлүүлж чадахгүй үе тулгарвал хээл хахууль өгөх үү? гэсэн асуултад хариулсан оролцогчдыг хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр нь харвал асран хамгаалагчдын 59.3% нь өгсөн дээр гэж үзсэн бол сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн 66.7% нь ямар ч байсан өгөхгүй байж чадна гэж хариулжээ.

Асуулт - 6. Сүүлийн 12 сарын хугацаанд та болон танай гэр бүлийн гишүүд ямар нэгэн хэлбэрээр хээл хахууль өгсөн үү?

График 8: Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хээл хахууль өгсөн эсэх

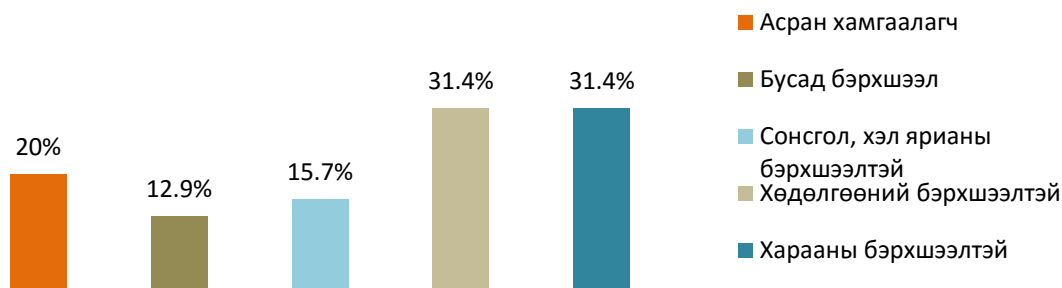

Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хахууль өгсөн эсэхэд судалгаанд оролцогчдын 67.3% нь үгүй гэж хариулжээ. Харин 21.8% нь хахууль өгсөн гэж хариулсан байна. Хээл хахууль өгсөн гэж хариулсан оролцогчдын 62.9% нь нэг удаа, 21.4% нь хоёроос гурван удаа, 15.7% нь гурваас дээш удаа өгсөн гэж хариулсан байна.

Судалгаанд оролцогчдоос сүүлийн 12 сарын хугацаанд хахууль өгсөн гэж хариулсан иргэд эмч нарт 51.4%, багш нарт 12.9% нь хээл хахууль өгсөн гэж хариулсан байдлаас харахад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд хамгийн их харилцдаг буюу харилцах хэрэгцээ тулгардаг албан хаагчид нь боловсрол, эрүүл мэндийн ажилтнууд болох нь харагдаж байна.

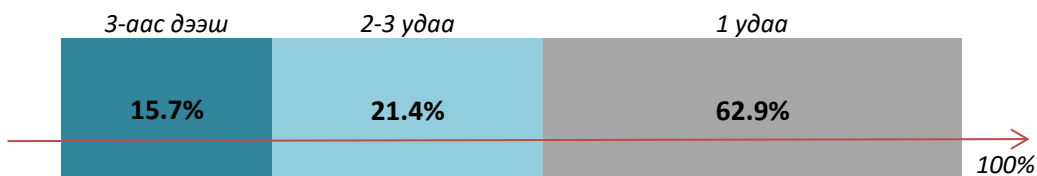
График 9: Хэдэн удаа хээл хахууль өгсөн

Сүүлийн 12 сар ямар нэг хэлбэрээр хээл хахууль өгсөн оролцогчдыг хөгжлийн бэрхшээлийнх нь төрлөөр харвал хараа болон, хөдөлгөөний бэрхшээлтэй оролцогчид тус бүр 31.4% буюу нийт хээл хахууль өгсөн иргэдийн 62.8 хувийг эзлэж байна.

Асуулт - 7. Хэрэв тийм бол хэдэн удаа өгсөн бэ?

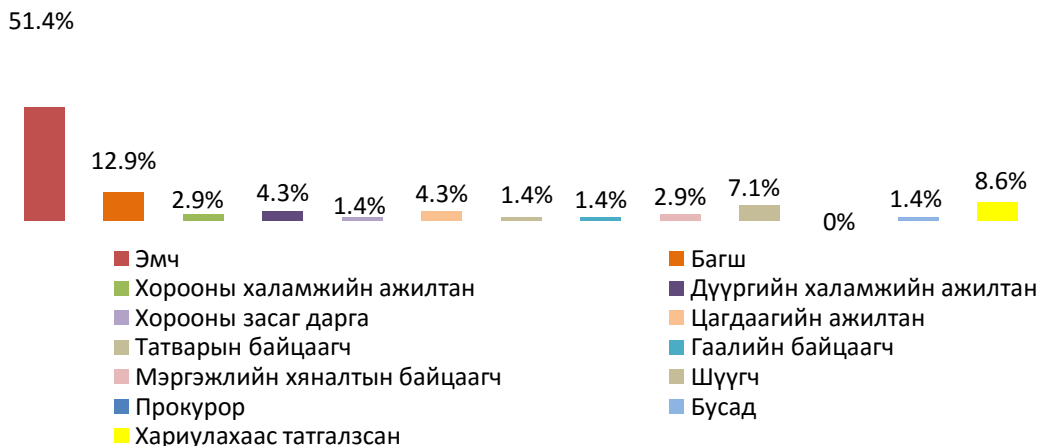
График 9: Хэдэн удаа хээл хахууль өгсөн

Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хахууль өгсөн эсэхэд гэсэн асуултад “ТИЙМ” гэж хариулсан оролцогчдоос “хэдэн удаа өгсөн бэ?” гэж асуухад 62.9% нь 1 удаа, 21.4% нь 2-3 удаа, 15.7% нь 3-аас олон удаа өгсөн хэмээн хариулсан байна.

Асуулт - 9. Хэрэв тийм бол та хэнд хээл хахууль өгсөн бэ?

График 10: Хэнд хээл хахууль өгсөн

Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хээл хахууль өгсөн эсэх гэсэн асуултад “ТИЙМ” гэж хариулсан оролцогчдоос “хэнд авлига өгсөн вэ?” гэсэн асуултад 51.4% нь эмчид, 12.9% нь багшид хэмээн хариулсан байна. Харин судалгаанд оролцогчдоос прокурорт авлига өгч байсан тохиолдол гараагүй байна.

Асуулт - 10. Таны болон танай гэр бүлийн бусдад өгсөн хээл хахуулийн тохиолдол доорх нөхцлүүдийн алинд хамаарах вэ? *График 11: Хээл хахууль өгсөн нөхцөл*

Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хээл хахууль өгсөн эсэх гэсэн асуултад “ТИЙМ” гэж хариулсан оролцогчдоос хээл хахууль өгсөн шалтгааныг тодруулбал, 40% нь “дүрэм журмын шат дамжлагыг хурдасгахын тулд” хэмээн хариулжээ.

Харин авлига авахаар нэхсэн буюу шаардсан тохиолдолд өгсөн гэж 10% нь хариулсан байгаа нь өмнөх оны судалгаан дахь 55.3 хувьтай харьцуулахад бага үзүүлэлт хэдий ч энд хариултын боломжит хувилбаруудыг тэлсэн шалтгааныг харгалзан үзэх ёстой. Гэхдээ иргэд үл ойшоож, алагчилж харьцдагаас асуудлыг өөрт нааштайгаар шийдүүлэх гэж хахууль өгсөн болохоо 11.4% нь тэмдэглэсэн байна. Эндээс харилцааны эмгэг доголдолтой албан хаагчид, иргэдэд хүндрэл үүсгэдэг төрийн албаны шат дамжлагаас залхсан иргэд хуулийн дагуу авах ёстой “зүй ёсны” ажил, үйлчилгээгээ хүртэхийн тулд зүй бусаар хахууль өгөх шаардлагатай гаж тогтолцоо бий болсныг харж болохоор байна.

Асуулт - 11. Та хээл хахууль өгөх шаардлагатай гэдгийг хэрхэн мэдсэн бэ?

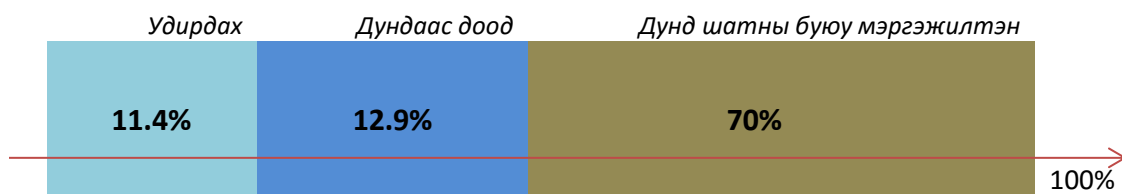
График 12: Авлига өгөх шаардлагатайг хэрхэн мэдсэн

Сүүлийн 12 сарын хугацаанд хахууль өгсөн эсэхэд гэсэн асуултад “ТИЙМ” гэж хариулсан оролцогчдын 30.6% нь авлигыг аргагүйн эрхэнд буюу асуудлыг нь шийдвэрлэж өгөхгүй удааж “уяж” байгааг түргэтгэх зорилгоор өгсөн гэж хариулсан байхад, авлига өгөхийг шууд болон шууд бусаар ойлгуулсан учраас гэж 35.2% нь, бусдыг дагаж 18.5%, өөрийн хүслээр ажлаа бүтээх гэж 9.3% нь авлига өгсөн болохоо илэрхийлжээ.

Асуулт - 12. Та ямар шатны албан тушаалтанд хээл хахууль өгсөн бэ?

График 13: Ямар шатны албан тушаалтанд хээл хахууль өгсөн

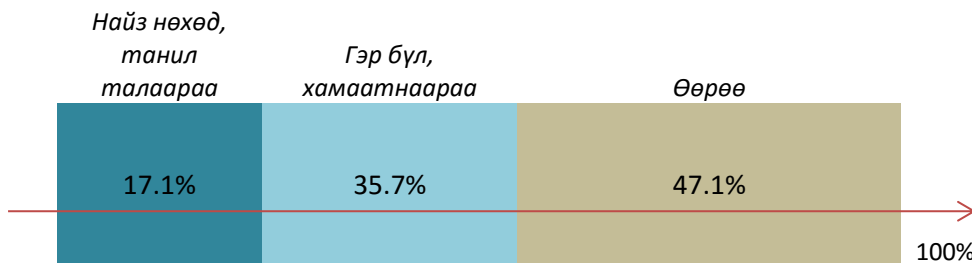

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд төрийн байгууллагын аль шатны албан хаагчидтай илүү их харилцдаг, тэдгээрийн зүгээс хэрхэн хандаж үйлчилдэг болохыг тодруулах зорилгоор сүүлийн 12 сарын хугацаанд хахууль өгсөн эсэхэд “ТИЙМ” гэж

хариулсан оролцогчдын дээрх асуултыг тавьсан бөгөөд оролцогчдын өгсөн хариултаас харахад төрийн албаны дунд шатны албан хаагчид-мэргэжилтнүүдэд оролцогчдын 70% нь хээл хахууль өгөх шаардлага үүсч байсан гэж хариулсан бол, удирдах болон доод шатны албан хаагчдийн хувьд асуулгад оролцогчдын 24.3% нь хахууль өгч байсан гэжээ.

Асуулт - 13. Та авлигыг ямар замаар гүйцэтгүүлсэн бэ?

График 14: Авлигыг гүйцэтгүүлсэн арга зам

Судалгаанаас харахад иргэдийн дунд асуудлаа түргэн шуурхай шийдвэрлүүлэхийн тулд хээл хахуулийг ихэвчлэн өөрийн биеэр өгөх явдал 47.1 хувьтай, бусдаар буюу гэр бүл хамаатан садан, танил талаараа дамжуулан өгдөг байдал 52.8 хувьтай байна.

Асуулт - 14. Та авлигын ямар хэлбэрт өртсөн бэ?

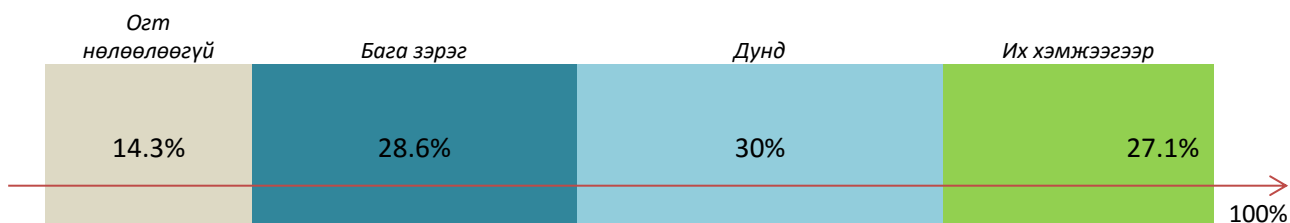
График 15: Авлигад өртсөн хэлбэр

Түүнчлэн хээл хахууль өгсөн гэж хариулсан иргэд ихэвчлэн (буюу 58.6% нь) бэлэн мөнгө хэлбэрээр өгсөн бол, цөөн хэсэг нь (10%) л материаллаг зүйлээр өгсөн гэж хариуллаа.

Асуулт - 15. Авлигад зарцуулсан мөнгөн дүн танай өрхийн төсөвт хэрхэн нөлөөлсөн бэ?

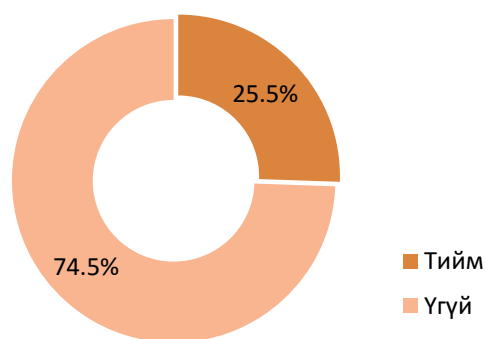
График 16: Авлигад зарцуулсан мөнгөн дүн өрхийн төсөвт хэрхэн нөлөөлсөн

Авлигаас үүдэлтэй дарамт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн өрхийн төсөвт их хэмжээгээр нөлөөлдөг гэж 27.1%, дунд болон бага зэрэг нөлөөлсөн гэж 58.6% нь хариулсан бол, огт нөлөөлөөгүй гэж 14.3% хариулжээ.

Асуулт - 16. Таны амьдралд хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаварлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан уу? (Хөгжлийн бэрхшээлтэй биш байсан бол авлига өгөх шаардлагагүй байсан)

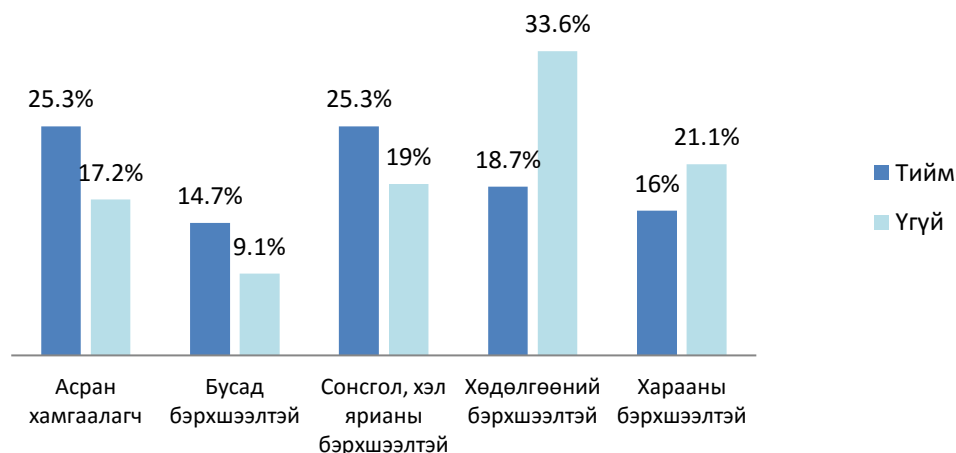
График 17: Хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаварлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан эсэх

Судалгаанд оролцогчдын 25.5% хөгжлийн бэрхшээлтэйн улмаас ялгаварлан гадуурхалтад өртөж авлига өгөх замаар асуудлаа шийдвэрлүүлэх шаардлага тулгарч байсан гэж хариулсан бол, 74.5% нь энэ талын дарамт байгаагүй гэж хариулжээ.

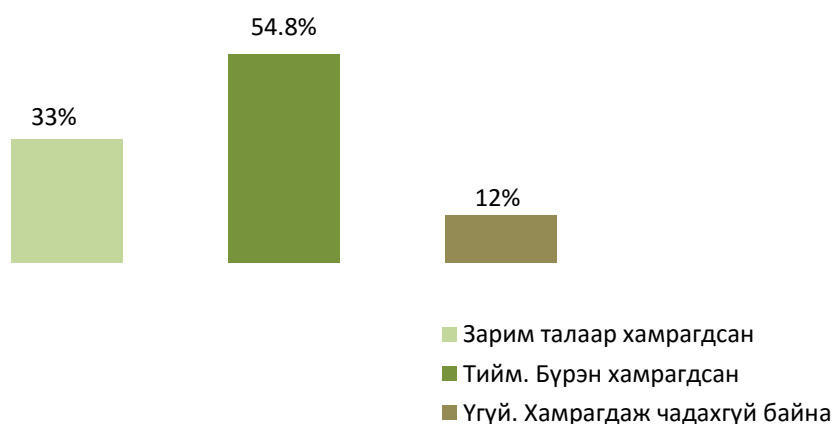
Хөгжлийн бэрхшээлтэйгээс шалтгаалж авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан эсэхийг хөгжлийн бэрхшээл бүрээр нь ялган харвал,

График 24: Хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр - Хөгжлийн бэрхшээлээс болж ялгаарлагдан авлига, хээл хахуулиар шийдвэрлэх асуудал тулгарч байсан эсэх

Асуулт - 18. Та хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээнд бүрэн хамрагдсан уу?

График 18: Нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээнд бүрэн хамрагдсан эсэх

Судалгаанд оролцогчдын 12% нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд олгогддог нийгмийн халамж, үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй байгаагаа илэрхийлсэн бол, 54.8% нь бүрэн хамрагдсан, 33% нь ямар нэг байдлаар хамрагдсан гэж хариулсан нь халамж,

хамгааллын чиглэлийн ажлын хүртээмж тодорхой төвшинд байгаа ч нийт иргэдийг ямар нэгэн асуудалгүй хамруулах шаардлагатай байна гэж дүгнэхэд хүрлээ.

Асуулт – 19: Танд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамж, хамгааллын дараах үйлчилгээнүүдэд хамрагдахад авлига өгөхөөс өөр аргагүй бэрхшээл тулгарч байсан уу?

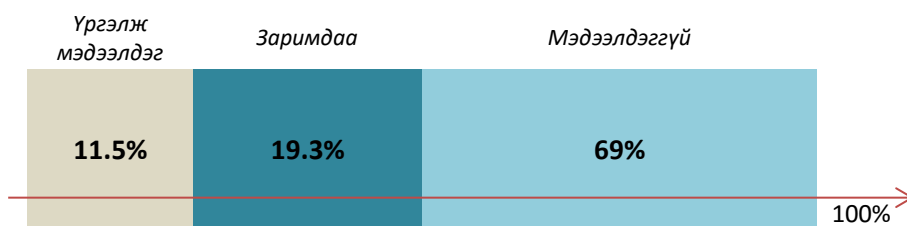
График 22: Нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээ авахад авлига өгөх нөхцөл байдал үүсдэг эсэх

18-р асуултаар оролцогчдын 87.8% нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээнд тодорхой хэмжээгээр хамрагддаг гэж хариулсан. Харин 19-р асуултаар тэдгээр иргэд зорилтот халамжийн үйлчилгээгээ авахад авлигын нөхцөл байдал үүсдэг эсэхийг тодруулахад 62.3% нь авлига өгөхөөр нөхцөл байдал үүсэж байгаагүй гэсэн бол тусламж хөнгөлөлт эдлэхэд 12.5% нь, нийгмийн даатгалын тэтгэвэр тэтгэмж авахад 10.3% нь нийгмийн халамжийн тэтгэвэр тэтгэмж авахад 10.6%, нөхцөлт мөнгөн тэтгэмж авахад 10.9%, эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад 12.5% д нь авлига өгөх нөхцөл үүсэж байсан хэмээн хариулсан байна.

Асуулт - 20. Танд авлигын талаарх мэдээлэл өгөх эрмэлзэл байдаг уу?

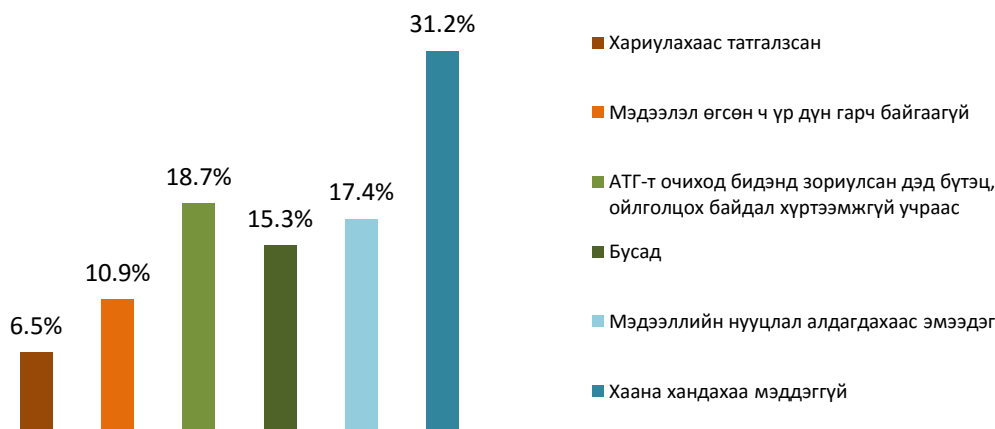
График 19: Авлигын талаарх мэдээлэл өгөх эрмэлзэл

Харин авлига хээл хахуулийн тухай, зүй бус авир харилцааны талаар иргэд мэдээлэл өгдөг, хяналт хариуцлага тооцох шаардлага хүргүүлэх эрмэлзэл байдаг эсэх талаар оролцогчдоос сонирхоход ердөө 11.5% нь үргэлж мэдээлдэг гэсэн бол, огт мэдээлдэггүй гэж 69%, заримдаа л мэдээлдэг гэж 19.3% хариулсан нь хангалтгүй байна. Үргэлж ба заримдаа мэдээлдэг гэсэн хариулт 30.8 хувьтай байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын эсрэг байр суурь, тэмцэл тун ч идэвхгүй төлөвт байгааг харуулж байна.

Асуулт - 21. Яагаад мэдээлдэггүй вэ?

График 20: Авлигын талаар мэдээлдэггүй шалтгаан

Судалгаанд оролцогчид ийнхүү мэдээлэхээс цааргалдаг, идэвхгүй байдлаа дараах байдлаар тайлбарласан байна. Үүнд, хаана хандахаа мэддэггүй гэж 31.2% нь үзсэн бол, хөгжлийн бэрхшээлээс үүдэлтэй мэдээллээ хүргэх боломж, нөхцөл, ойлголцох байдал хүртээмжгүйгээс гэж 18.7% нь хариулжээ. Харин мэдээллийн нууцлал алдагдахаас эмээдэг тул мэдээлэл өгч байгаагүй гэж 17.4% хариулсан бол, мэдээлэл өгсөн ч үр дүнд хүрч байгаагүй тул мэдээлдэггүй гэж 10.9% итгэл алдран хариулжээ.

Эндээс мэдээлэлийн нууцлал, мэдээлэгчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах тогтолцоо бүрдээгүй, мэдээлэл өгөх суваг, байгууллага, бүтэц бүрэн хэлбэржээгүй, энэ талаарх мэдлэг, мэдээлэл иргэдийн дунд нэн хомс байгаа болох нь харагдаж, энэ чиглэлийн ажлыг яаралтай анхааралдаа авч хэрэгжүүлэх шаардлага бий болсныг харуулж байна.

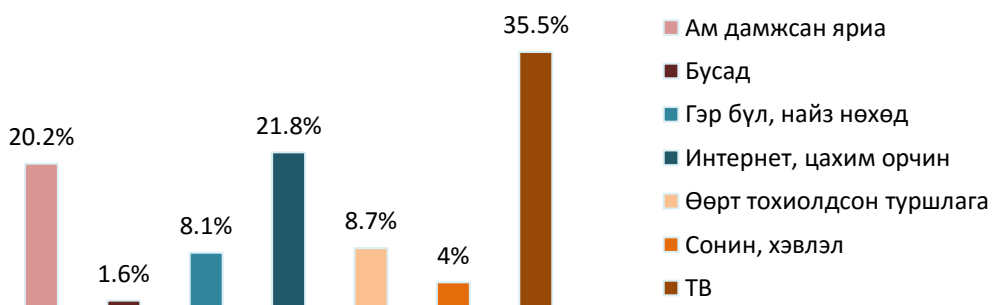
Асуулт – 21 дээрх авлигын талаар мэдээлдэггүй шалтгааныг хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр нь нарийвчлан харвал, хөгжлийн аль ч бэрхшээлтэй иргэд “Хаана хандахаа мэддэггүй” байгаа нь харагдаж байна.

Хүснэгт 9: Авлигын талаар мэдээлдэггүй шалтгаан- Бэрхшээлийн төрлөөр

	Асран хамгаалагч	Бусад бэрхшээлтэй	Сонсгол, хэл ярианы	Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй	Харааны бэрхшээлтэй
<i>АТГ-т очиход бидэнд зориулсан дэд бүтэц, ойлголцох байдал хүртээмжгүй учраас</i>	16.9%	5.7%	31.8%	20.2%	11.3%
<i>Бусад</i>	23.7%	11.4%	4.5%	27%	35.5%
<i>Мэдээллийн нууцлал алдагдахаас эмээдэг</i>	18.6%	14.3%	15.2%	19%	17.7%
<i>Мэдээлэл өгсөн ч үр дүн гарч байгаагүй</i>	20.3%	8.6%	15.2%	7.1%	4.8%
<i>Хаана хандахаа мэддэггүй</i>	20.3%	60%	33.3%	26.3%	30.6%
<i>Нийт</i>	<i>100.0%</i>	<i>100.0%</i>	<i>100.0%</i>	<i>100.0%</i>	<i>100.0%</i>

Асуулт - 22. Авлигын талаарх мэдээллийг та хаанаас авдаг вэ?

График: 21: Авлигын талаар мэдээлэл авдаг сувгууд

Иргэд авлига, хээл хахуулийн талаарх мэдээллийг хүлээн авдаг үндсэн сувгууд бол телевиз болон интернет орчин гэж 57.3% нь хариулсан бол, үүний дараа ам дамжсан яриа, найз нөхдөөсөө авдаг гэж 28.3%, өөрт тохиолдсон туршлагаас мэддэг гэж 8.7% хариулжээ. Иймээс иргэдэд мэдээлэл дамжуулах гол суваг болж буй телевиз, цахим мэдээллийн сайтуудын мэдээллийн үнэн, бодит байдлыг хангах явдал хурцаар тавигдахын зэрэгцээ эдгээр сувгийг бид үр дүнтэй ашиглаж чадвал авлигатай тэмцэх ажлын мэдээллийн гол суваг болохын зэрэгцээ сайн туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэх үйлсэд ч бас тулгуур болгох боломж байгаа нь харагдаж байна.

Асуулт - 22 Авлигын талаарх мэдээллийг та хаанаас авдаг вэ? гэсэн асуултад хариулсан судалгаанд оролцогчдыг хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр нь харвал, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй асран хамгаалагчдын 32.2%, сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн 25.8% нь интернэт цахим орчноос авлигын талаарх мэдээллийг авдаг гэсэн бол бусад бэрхшээл, хөдөлгөөний бэрхшээл, харааны бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд телевиз мэдээллийн гол суваг байсаар байна.

Хүснэгт 8: Мэдээлэл авдаг суваг: хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөр

	Асран хамгаалагч	Бусад бэрхшээлтэй	Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй	Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй	Харааны бэрхшээлтэй
Ам дамжсан яриа	16.9%	25.7%	16.7%	22.2%	19.4%
Бусад	3.4%	2.9%	4.5%	2%	3.2%
Гэр бүл, найз нөхөд	6.8%	2.9%	21.2%	4%	3.2%
Интернет, цахим орчин	32.2%	17.1%	25.8%	19.2%	12.9%
Өөрт тохиолдсон туршлага	20.3%	8.6%	4.5%	7.1%	3.2%
Сонин, хэвлэл	3.4%	2.9%	7.6%	3%	3.2%
ТВ	16.9%	40%	19.7%	42.4%	54.8%
нийт	100%	100%	100%	100%	100%

Асуулт - 23. Та авлигатай холбоотой, авлигын талаарх мэдээллийг хаана, хэрхэн өгөх талаарх дараах зүйлүүдийг сонсож байсан уу?

Хүснэгт 7: Авлигын талаарх мэдээлэл өгөх мэдлэгийн талаар

	Сайн мэднэ	Ер нь мэднэ	Мэдэхгүй	нийт
АТГ-д очиж мэдээлэх	18.4%	29.9%	51.7%	100%
Нийслэлийн "Нэг цэгийн үйлчилгээний төв" - үүдэд байрлах АТГ-ын олон нийтийн төвд хандах	7.5%	17.8%	74.8%	100%
Авлигын эсрэг 110 утсанд мэдээлэх	11.5%	13.4%	75.1%	100%
Бусад	6.9%	11.5%	81.6%	100%

Судалгааны ажлын энэ хэсэгт бид авлигын талаарх мэдээллийг хүлээж авах газрууд, тэдгээрийн байршил, үйл ажиллагааны талаар мэддэг эсэхийг нь судалгаанд оролцогчдоос тодруулахыг зорьсон. Ингэхэд иргэд АТГ-т очиж мэдээлэх боломжтой гэдгийг ер нь мэддэг ба сайн мэддэг гэж 48.3% хариулсан бол, огт мэдэхгүй гэж бараг тал нь буюу 51.7% хариулжээ. Харин нийслэлийн “Нэг цэгийн үйлчилгээний төв”-үүдэд байрлах АТГ-ын олон нийтийн төвд хандах, авлигын эсрэг 110 утсанд мэдээлэх боломжтой гэдгээ огт

мөдддэггүй хэсэг тус бүр 70-аас дээш хувьтай байгаа нь эдгээр байгууллага, үйлчилгээний талаарх мэдээлэл иргэдийн дунд тун хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Чанарын судалгааны аргаар:

Тоон судалгааны агуулга чиглэлд багтаагүй асуудлаар авлигад өртсөн байж болзошгүй болон авлигатай холбогдож байсан оролцогчдоос дэлгэрэнгүй мэдээлэл авах зорилгоор чанарын судалгааг фокус бүлгийн ярилцлага болон ганцаарчилсан ярилцлагын аргаар явууллаа. Судалгааны мэдээлэл цуглуулалтад тухайн оролцогчийн хувийн мэдээллийг хамгаалах үүднээс хөндлөнгийн нөлөөгүй, үнэн бодит мэдээллийг авч судалгаанд ашигласан болно.

Фокус бүлгийн ярилцлага болон ганцаарчилсан ярилцлагын явцад судалгаанд оролцогчдын хөгжлийн бэрхшээл, онцлогоос хамаарч авлигын асуудал өөр өөр байна. Гэхдээ нийтлэг байдлаар авлига давтагдаж байгаа салбаруудыг доор жагсааж, холбогдох жишээ, кейсийг хавсарган дүгнэлээ.

1. Эрүүл мэндийн салбар

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нийгмийн бүхий л салбараас үйлчилгээ авдаг ч эмнэлгийн тусламж авахад хамгийн хүндрэлтэй асуудлуудтай тулгардаг, энэ тохиолдол элбэг. Эрүүл мэндийн салбарт хамгийн их ялгаварлан гадуурхалт явагдаж байдаг. Эмч нарын хандлага, ялгаварлах, гар харах, хээл хахууль авах зэрэг нь эдгээр иргэдийг эмнэлгийн үйлчилгээ авахад хүндрэл учруулж байна.

... Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй гэр бүлийн хувьд хүүхдээ харахын тулд эцэг эхчүүдийн нэг нь ажил хийхгүй хүүхдээ асрах шаардлагатай болдог. Тэгэхээр тэр гэр бүлийн орлого шууд буурдаг хэрнээ хүүхдийнхээ эм тариа, эмчилгээ сувилгаанд зарцуулах зардал харин нэмэгдчихдэг. Тэгэхээр тухайн гэр бүлд хүүхдэд төрөөс өгч буй халамжийн мөнгө, хөнгөлөлт ямар чухал гэдгийг харуулж байна. Гэхдээ энэ халамж нь тийм их мөнгө биш шүү дээ. Хүүхдийнхээ эм тариаг ч авч хүрэхгүй. Харин тэр мөнгийг авахын тулд хорооны эмч нар, халамжийн мэргэжилтнүүдтэй харилцдаг. Миний хувьд лав эмчийн зөвлөлийн хурлаар орох гээд материалаа өгсөн чинь хурал болох болоогүй, хойшилсон гээд удаад байхаар нь эмчдээ цайны мөнгө өгч байсан. Уг нь миний хүүхдийн нөхцөл байдлыг харвал хурдан шийдээд өгчихмөөр л байгаа юм. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Тусгай хэрэгцээт хүүхэдтэй ээж, 27 настай)

Иргэдийн эрүүл энхийн төлөө тангараг өргөсөн эмч нар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй хайнга харьцах, үл тоох, эмнэлгийн үйлчилгээг дутуу дулимаг үзүүлэх, эмийн жор

олгохдоо аль хямд гэсэн эмийг бичдэг зэрэг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл амьдрах эрхэд сөргөөр нөлөөлж байна.

Оролцогч 4- *Эмнэлэгт очоод үзүүлэхээс авахуулаад хагалгаанд орох ч юмуу, энгийн үйлчилгээ авахад чинь ерөөсөө заавал гар хараад байдаг. “Яасан юм, зүгээр байна, яах гээд байгаа юм” гээд бичиг бичээд гаргаад хаячихна. Эмчилгээ, бичиг заалтыг нь үзүүлсэн үзлэгт орохоор “чи үнэтэй эм авч чадах уу? Антибиотик авах уу?” гээд антибиотик бичнэ. Үнэтэй эм авч чадах уу? гэдэг асуултыг байнга асуудаг. Ингэж асууж байгаа нь ялгаварлан гадуурхалт. Тэр эмч ингэж асууна гэдэг аягүй бүдүүлэг байхгүй юу. Хүний эрхийг гажуудуулсан доромжлол. Хямдхан эм бичих үү?, үнэтэй эм бичих үү? гэж асууж байгаа юм шиг. Сонсголтгүй хүнд эмчийн үзлэг хийхдээ үзэхгүйгээр шууд гаднаас нь хараад тэгээд дур мэдэн эмийн жор бичиж өгдөг. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)*

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нэг онцлог нь эмнэлгийн салбарт хамгийн их үйлчлүүлдэг, эмнэлгийн салбартай хамгийн ойр байдаг. Тэр ч утгаараа төр, засгийн зүгээс эрүүл мэндийн салбарт тусгайлан бодлого боловсруулж, тухайлбал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үйлчилдэг дохионы хэлтэй эмч нарыг бэлтгэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээг иж бүрэн, чирэгдэлгүй үзүүлэх боломж нөхцлийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

Оролцогч 5- *Дарханд нөхөр нь сонсголтгүй иргэдийн ТББ-ын тэргүүн. Эхнэр нь сургалтын багш, нэг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хүүхэд Дарханы өрхийн эмнэлэгт эмчээр ажилладаг, дохионы хэл сайн мэддэг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс дүүргийн эмнэлэгт үзүүлэх гэхээр дохионы хэлтэй эмч байхгүй, ойлголцохгүй учраас бүгд тэр дохионы хэлтэй эмчийн ажилладаг өрхийн эмнэлэгт очиж үйлчлүүлдэг. Тэр эмчээр үйлчлүүлсэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд ярихдаа тэр эмчийг өрхийн эмнэлэгт биш аймгийн эмнэлэгт ажиллахгүй яаваа, аймгийнхаа том эмнэлэг рүү ороод үйлчилгээ авах боломж бүрдэнэ шүү дээ гэж ярьцгааж байсан. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)*

Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд эрүүл мэндийн тусламжийг түргэн шуурхай авахад ухаалаг гар утас маш их хэрэгтэй болох нь доорх кейсээс харагдаж байна.

Оролцогч 4- *Манай охин өвдөөд гэнэт халуураад хүндэрсэн. Тэгэхэд би жирэмсэн, миний даралт ихсээд, утсаар ярьж чадахгүй байсан. 103-руу ярихыг мэдээд байгаа ч аав нь бас сонсголтгүй, охин өвдсөн байсан. Тэгээд 103 руу охин маань ярьсан чинь хүүхдийн дуудлага хүлээж авахгүй, том хүнээр яриул гэхэд манай нөхөр хэлгүй, би сонсголтгүй яаж ярихав. Тэгээд гар утасны тусламжтайгаар видео калл хийж би найзруугаа яриад, найз маань 103-руу холбогдсоноос цаг алдаж, түргэн шуурхай эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээг авч чадаагүй. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)*

2. Боловсролын салбар

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд хүүхдийнхээ цэцэрлэг, сургуулийн асуудлаас болж боловсролын салбар дахь авлигатай холбогдох нөхцөл үүсдэг. Энд боловсролын салбарт гардаг авлигын нийтлэг хэлбэр буюу тухайн тойргийн бус цэцэрлэг, сургуульд хүүхдээ оруулах, шилжүүлэн сургахад тухайн боловсролын байгууллагын багш, эрхлэгчид 150000-500000 хүртэлх төгрөгийг өгч байсан тохиолдол тэмдэглэгдсэн байна. Гэхдээ энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэйгээс үүдэлтэй бус бүх иргэдэд нийтлэг тохиолддог авлигын хэлбэр юм. Гэвч зарим тохиолдолд хөгжлийн бэрхшээлтэй эцэг, эхтэй учраас хүүхдийг нь ялгаварлан гадуурхах хандлага гардаг байна.

Оролцогч 3- *Хүүхдийнхээ багшид нэгж, заримдаа ангийн хуримтлалын мөнгийг хураалгахдаа яаж ийгээд илүү өгдөг. Хэрвээ ингэж өгөхгүй бол аав нь харааны бэрхшээлтэй гээд хүүхдийг маань ангийн багш нь ялгаварлан гадуурхдаг, ангиараа салхинд гарах зэрэг зарим олон нийтийн арга хэмжээнд оролцуулахгүй үлдээчихсэн байдаг. Гэтэл миний хүүхэд ямар буруутай юм? Тэгэхээр хүмүүсийн хандлага их онцгүй л байгаа юм. Багш хүн эцэг эхийнх нь хөгжлийн бэрхшээлээс болж хүүхдийг нь ялгаж харьцах ёсгүй биздээ? (Харааны бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас. Харааны бэрхшээлтэй, эрэгтэй, 39 настай)*

Зарим тохиолдолд, тухайлбал сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд хичээл ордог дохионы хэлтэй багш байхгүй, дутмаг байдгаас ялгаварлан гадуурхагдах нь элбэг байна.

...Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй хүмүүсийн бүтээмж маш өндөр, аливаа зүйлийг чин сэтгэлээсээ хийдэг. Оюутан болоод сурч байгаа хүүхдүүдийг багш нь дохионы хэл мэдэхгүй учраас тэр хүүхэд тэр чигтээ хичээлээс хоцордог, хичээлдээ дургүй болдог зүйлүүд байдаг. Уг нь өөрсдөө сурах их сонирхолтой, даанч сургах орчин, сэтгэл бусад хүмүүст ерөөсөө байхгүй. Ялгаварлан гадуурхалтад маш их өртдөг. Хүн байнга ялгаварлаад байхаар чинь маш хэцүү байна биздээ. Өөр дээрээ бодоод үздээ!? (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Сонсголын бэрхшээлтэй эмэгтэй, 36 настай)

Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагчдын хувьд хүүхдийг боловсрол эзэмшүүлэхэд асар их асуудалтай тулгардаг. Тусгай цэцэрлэг, сургуульд суралцуулдаг ч сүүлийн үед боловсролын үйлчилгээнд тэгш оролцуулах буюу хүүхдээ энгийн сургуульд хамруулах нь хүүхдийн нийгэмшил, ахиц дэвшилд ихээхэн ач холбогдолтой болоод байна. Тиймээс эцэг эхчүүд хүүхэд нь энгийн сургуульд суралцаж байгаа тохиолдолд, ангийн багшийг хүүхэддээ анхаарал хандуулахад нь нөлөөлөх зорилгоор бэлэг, зарим тохиолдолд бэлэн мөнгө өгдөг байна.

... Хүүхдээ энгийн сургуульд явуулахад бидэнд их хүндрэл тохиолддог л доо. Хүүхдээ тэврээд, үүрээд, тэргэн дээр нь түрээд л зөөнө. Энгийн хүүхэдтэй хүмүүсийг бодвол тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдтэй эцэг эх, гэр бүлд маш их ачаалал ирдэг. Тэгээд тэр хичээл орж байгаа багшийн аяыг харна, хүүхэдтэйгээ овоо харьцуулж, жоохон ч болох нь юм заалгахын тулд нэлээн хэдэн удаа янз бүрийн бэлэг өгч байсан. Гэхдээ бэлэн мөнгө өгч байгаагүй. Багш нь танай хүүхэд удаан, илүү цаг зарцуулж байгаа, анги их олон хүүхэдтэй байна гэх зэргээр бидэнд хэлдэг учраас багшид бэлэг өгдөг. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Тусгай хэрэгцээт хүүхэдтэй ээж, 35 настай)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудын сургалтын төрийн сангийн тэтгэлгийн журам дахь “өрхийн нэг суралцагч” гэсэн заалтад өөрчлөлт оруулж тухайн өрхийн бусад суралцагчдыг сурах боломжоор хангах зохицуулалт хийх нь зүйтэй.

Оролцогч 4- Миний дээд сургуульд сурах сургалтын төлбөрийг буцалтгүй тусламжаар бүрэн төлнө гэсний дагуу сургуульд элсэн суралцсан. Гэтэл гэнэт сургалтын алба мөнгөөгүй байна, төлбөр мөнгөө өг гэсэн. Тэгээд байсхийгээд л дандаа ийм ч мөнгө аваад ир, тийм ч мөнгө аваад ир гээд нэхдэг. Би дохионы хэлний орчуулагчаар дамжуулаад асуухаар ерөөсөө нарийн мэдээлэл агч чаддаггүй. Тэгсэн хэрнээ юунд зарцуулагдаж байгаа нь мэдэгдэхгүй мөнгө аваад байдаг. Бас дүн бол их ялгаатай гардаг. Маш их ялгавартай ханддаг. Англи хэлний багш нар бол аягүй том ялгаварлан гадуурхалт явуулдаг. Манай ангийн хүүхдүүд дохионы хэлтэй, тэгээд надад тусалж хэлж өгөх гээд байхад нь Англи хэлний багш битгий хэл гээд байдаг болохоор нь сүүлдээ би хичээлдээ суух сонирхолгүй болсон. Ер нь хөгжлийн бэрхшээлээрээ ялгагдаад хамгийн муу сурч байгаа. Тэр англи хэлний багш нь өөрөө аягүй хэцүү зан араншинтай. Багш оюутнуудыг ялгадаг юмуу, мөнгө хардаг юмуу мэдэхгүй би ойлгодоггүй. Би англи хэлд өөрөө дуртай мөртлөө даанч дохионы орчуулаггүй болохоор би ойлгодоггүй, багш нь ч энийг мэдэхийг хүсдэггүй. Бас тэгээд хамгийн арын ширээнд суудаг. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

Япон улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудын сурах нөхцөл бололцоог хангах тал дээр анхаарал хандуулдаг дараах сайн туршлага байна. Тухайлбал, лекцийн хичээл дээр хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутан багшийнхаа компьютертэй гар утаснаасаа Bluetooth-ээр холбогдож мэдээллийг хуулж бичиж авснаар лекцийг шууд унших боломжтой болдог байна. Мөн шалгалт өгөх, ганцаарчилсан бие даалт буюу ярилцлагад орох, багшийн асуултад хариулахад дохионы хэлний орчуулагчийг дуудан авчруулж шалгалт өгөх боломжоор хангадаг. Монгол Улсын хувьд ч энэ мэт боломжит гарцыг эрэлхийлж хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудыг сурах нөхцөл боломжоор хангах шаардлагатай байна.

Оролцогч 1- Тусгай ...-р сургуульд одоог хүртэл авлигын асуудал бүх шатанд байгаа, улам ихэссэн байх. Уг сургуульд зураг зүйн багш тэтгэвэртээ гарсны дараа зурагзүйн мэргэжлийн багш хүн ажилд аваагүй. Мэргэжлийн бус 50 настай, эмэгтэй хүнийг ажиллуулсан. Тэр хүн технологийн багш, дохионы хэл мэддэггүй. Бас ямар аргаар, багшаар орсныг мэдэхгүй. Тэр хүн яаж орсныг сайн ойлгоогүй. Сайн мэдэхгүй байна. Уг нь одоо тэр асуудлыг бичээд Яаманд хандмаар байна. Одоо түр үүрэг гүйцэтгэж байгаа хүн ингээд мэргэжлийн бус хүн оруулаад дахиад нэг жил болчихоод байна шүү дээ. Өнөөдөр ямар ч хариуцлага алга байна. Тэгээд энэ түр орлон гүйцэтгэж байгаа захирлуудын зохион байгуулж байгаа, хууль бус үйлдлүүд ихсэж, тэдний

хүмүүс бүр олон болно шүү дээ. Ялангуяа сонсголын бэрхшээлтэй, сул сонсголотой багш нарыгаа ялгаварлан гадуурхдаг. Ингэж болохгүй шүү дээ. Сургууль бол улсын байгууллага болохоос ургийн байгууллага биш шүү дээ.

Оролцогч 2- Би их сургуульд дипломоо хамгаалах гээд илтгэл тавих гэтэл дохионы хэлний орчуулагч байдаггүй. Тэгээд нөгөө орчуулагч нар ирэх боломжгүй болохоор нь би бичгээр харилцах гэсэн ч хүндрэл гарсан. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

3. Нийгмийн халамж, үйлчилгээний салбар

Төрийн зүгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээг хуулийн дагуу үзүүлдэг ч энэхүү үйлчилгээг үзүүлэх явцад хууль бус, зөрчил бэрхшээлүүд гарсаар байгаа нь чанарын судалгаагаас ажиглагдлаа. Нийгмийн халамж, үйлчилгээний ажилтнуудын ёс зүйн зөрчилтэй холбоотойгоор үүсч буй асуудлууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүндрэл болж байна.

... Миний нэг таньдаг эмэгтэй хөгжлийн бэрхшээлтэй. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн жилдээ нэг удаа сувилалд амарсан тохиолдолд тэрхүү мөнгөнийх нь талыг буцааж авах эрхтэй байдаг. Хөнгөлөлтөө авахын тулд эхлээд хороон дээрээ очоод өргөдлөө хорооны засаг даргаар уламжлуулан дүүргийн халамж руу явуулдаг. Тэр хооронд их хүнд сурталтай, уддаг, явдал суудал болдог. Тэгж удаан хүлээж байснаас хорооны халамжийн ажилтанд хоолны мөнгө гээд өгчихөөр маш хурдан шийдээд өгчихдөг юм шдээ гэж надад ярьж байсан. (Ганцаарчилсан ярилцлага. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эмэгтэй, 38 настай)

Нийгмийн халамж, үйлчилгээний талаарх мэдлэг мэдээлэлд ойр, эсвэл энэ талаарх мэдээлэлгүй зэргээс хамаарч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг зөрчдөг асуудлууд байна. Үүнээс гадна, эрүүл атлаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авдаг группын мөнгийг авдаг хүмүүс байдаг байна.

... Халамжийн тогтолцоо бол огт хяналтгүй, төрийн бизнес болсон. Энэ халамжийн тогтолцоог хөгжүүлэх хүсэлгүй, эмзэг буюу сул л байлгах хүсэлтэй байгаад байна. Нийслэлийн иргэд бол мэдээлэлд арай ойр байх шиг байгаа юм. Харин хөдөө орон нутагт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд төрөөс өгч буй халамжийн үйлчилгээнүүдийн талаар ямар ч мэдээлэл, ойлголт байдаггүй. Жишээ нь, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд жилдээ нэг удаа олгодог түлээ, нүүрсний мөнгийг хуулиараа бол тухайн хүн авах ёстой. Гэтэл “Түлээ, нүүрсний эрхийн бичиг” гээд жаазлаад өгсөн байгаа юм. Тэгэхээр өөрт нь очих ёстой байсан халамжийн үйлчилгээг бөөн сүр болгож өгч байгаа нь бас болохгүй шүү дээ. Бас хөдөө орон нутагт группт орохын тулд тэр комисст байгаа хүмүүст “өвлийн идэш”-ийг өгдөг, даадаг гэсэн жишээ байна. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эмэгтэй, 35 настай)

... Яг миний таньдаг ямар ч хөгжлийн бэрхшээлгүй, эрүүл саруул 2 хүн группт орохын тулд дүүргийн эмнэлгээс дотор эрхтний асуудалтай гэж тодорхойлолт аваад 200 мянган төгрөг тухайн зохицуулдаг хүнд нь өгөөд группт орчихсон байсан. Гэтэл яг хөгжлийн бэрхшээлтэй

төрөөс халамжаа авах ёстой хүмүүс нь бүх үйлчилгээгээ бүрэн авч чадахгүй байхад дундуур нь мөнгө төгрөг өгөөд өмнөөс нь үйлчилгээг нь аваад байгаа хүмүүс байна. Энэ их шударга биш санагддаг. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эмэгтэй, 38 настай)

... Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нэрийг барьж авлигын асуудал гаргадаг хүмүүс их байна. Эрүүл атлаа группт орохын тулд мөнгө өгч группын мөнгө авдаг хүмүүс их байдаг. Энийг бид байнга ярьдаг хэрнээ ямар нэг арга хэмжээ авч ерөөсөө чадахгүй байна. Энийг Авлигатай тэмцэх газраас ч юм уу бүр шалгах хэрэгтэй шдээ. Хотод бол зарим нь 700-800 мянган төгрөг өгдөг гэдэг юм билээ. Нэг удаа их мөнгө өгч байгаа юм шиг боловч дараа нь тогтмол группын мөнгө авна гэхээр болдог юм байлгүй. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Бусад төрлийн (эпилепси) бэрхшээлтэй эрэгтэй, 38 настай)

Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд сонсголын аппарат гэх мэт нэн хэрэгцээт зүйлсийг үнэгүй тараах, олгох ажлын явцад шамшигдуулах, жинхэнэ очих ёстой эзэндээ эдгээр эрүүл мэндийн хэрэгслүүд нь очдоггүй, чанаргүй, хямд хэрэгслүүдийг олгох гэх мэт зөрчил дутагдлууд байсаар байна. Журмын дагуу ажлаа гүйцэтгэдэггүй энэ мэт явдлын ард авлигын асуудал ч байхыг үгүйсгэхгүй талаар доорх кейст дурдагдаж байна.

Оролцогч 2- *Бид нарт халамж, үйлчилгээний газраас өгч байгаа сонсголын аппарат нь хятадын аппарат, муу аппарат байдаг. Тэр нь бид нарын сонсох шаардлагыг хангахгүй гологддог учраас тэр аппаратыг авахгүй, өөрөө мөнгө нэмж авдаг. Аппаратны сонголт байхгүй болохоор аппарат авахгүй, ямар ч хүртээмжгүй. Бид нарын зүүж байгаа аппарат нь дижитал аппарат. Жишээлбэл, миний аппарат гэхэд 4 сая төгрөгний аппарат. зарим нь 1 сая 500 мянган төгрөгний үнэтэй ч байдаг. 1 сая 500 мянган төгрөг болон 4 сая төгрөгний аппарат авахад халамжийн хуулиараа 350 мянган төгрөгийг гаргаж өгсөн. Харин үлдсэн мөнгийг би өөрөө гаргана. Гэтэл энэ аппаратны хүчин чадал 3 жил болоод солих ёстой байдаг ч би аппаратаа сольж чадахгүй одоо 6 дахь жилдээ зүүж байна. Заримдаа массадаг, энэ аппарат ингээд эвдрээд дуусвал би яах вэ? Яаж аппаратаа авах вэ? гэх мэт асуудлууд үүсдэг.*

Оролцогч 3- *Надад ч гэсэн яг адилхан. Хэрэв би аппаратгүй болчихвол хэрэгтэй мэдээллээ авч чадахгүй. Бид нар аппараттай болохоор өөрсдийгөө хөгжлийн бэрхшээлтэй гэж ярьдаггүй юм. Гэхдээ аппарат чинь тодорхой тоотой орж ирж байгаа ч гэсэн бид нарт олгогдох ёстой. Хаагуур, юугаараа, явж байгаа нь мэдэгдэхгүй бас хувь хүний бизнесийн л асуудал болчихсон байдаг. Авлигын асуудал байдаг байх гэж боддог.*

(Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

Мөн нийгмийн халамж хамгааллын бодлого алдагдсан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүрэх үйлчилгээ сул, тэдний эрх ашгийг хамгаалах талаар дорвитой ажил хийдэггүй зэрэг дутагдлууд ч байсаар байна.

Сүүлийн үед хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд гадаад болон дотоод шалтгаанаар олон болж байна. Энд нэлээд хүчин зүйл нөлөөлж байгаа. Гэтэл энэ хүүхдүүдийн эмнэлгийн

оношилгоо, эмчилгээний үйлчилгээ авах, цэцэрлэг, сургуульд хамрагдах, цаашлаад их сургуульд сурч мэргэжил эзэмших, тэгээд тогтвортой ажлын байран дээр ажиллах зэрэг эрхүүд хангагдахгүй байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн төлөө ажилладаг ээж аавууд, төрийн бус байгууллага, холбоод идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа боловч төрөөс үзүүлэх дэмжлэг бага байгаа.

... Тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийг төрөөс ямар нэгэн үйлчилгээ авахад ялгаварлан гадуурхдаг, бас нийгэм буюу энгийн хүмүүсийн хандлага нь ч бас сонин шдээ. Эцэг эхчүүд эмнэлгээр үйлчлүүлэхдээ, боловсролын байгууллагаар үйлчлүүлэхдээ ямар нэгэн байдлаар авлига өгч байсан тохиолдлууд байсаар байгаа. Авлигатай тэмцэх газарт тухайн өгсөн авлигынхаа талаар мэдээлж чадахгүй. Яагаад гэвэл бид чинь хүүхдийнхээ төлөө тийм үйлдэл хийж байгаа болохоор, цаашдаа яаж ийгээд хүртээмжтэй үйлчилгээ авах юмсан гэсэндээ жижиг сажиг авлигад оролцоод байна. Энэ жил харин авлигын эсрдлийг тодорхойлж байгаад талархалтай байна. Энэ судалгааны дүнг Авлигатай тэмцэх газар анхаарч зөвхөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд рүү чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулах биш тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдтэй холбоотой асуудлуудыг ч бас давхар анхаарч үзээсэй гэж хүсэж байна. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Тусгай хэрэгцээт хүүхэдтэй ээж, 46 настай)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн маш олон эрх зөрчигдөж байгаагийн дотор нэн чухал нь тэдгээрийн аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрах эрх хамгийн ихээр зөрчигдөж байна. Эдгээр иргэд нийгэмд хөл нийлүүлж алхах наад захын боломжууд алга байна. Тухайлбал, зориулалтын зам, гарц, шат зэрэг байхгүйгээс тэдгээр иргэд гэрээсээ гараад л аюулгүй орчинд амьдрах, амьд явах баталгаагүй нөхцөлтэй нүүр тулж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн аюулгүй амьдрах гадаад, дотоод орчны бүхий л асуудлуудыг цогцоор шийдэж өгөх нэн шаардлагатай. Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн халамж, хамгааллын асуудлыг сайжруулж ажлын байрыг бий болгож ажиллах нөхцөл боломжоор хангах тал дээр анхаарал хандуулах цаг хэдийн болжээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд ажил хөдөлмөр хийхэд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулдаггүй, туршилтын хугацаанд ажиллуулдаг, цалинг бага тогтоодог, зарим тохиолдолд ажилласан хугацааны цалин хангамжийг өгөхгүй хохироодог асуудлууд тулгардаг байна.

Оролцогч 3- *Хөдөлмөр эрхлэлтийн тал дээр сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын бүтээмж өндөр байдаг. Барилгын ажил хийдэг хүн маш их байгаа. Тэгээд нэг бүлэг болоод барилгын ажил хийдэг. Ажлаа хийчихээд цалингаа авч чадахгүй эрх нь зөрчигддөг. Хөдөлмөрлөөд цалингаа авах гэхээр өгдөггүй, хэцүү асуудлууд тулгардаг. Халамж үйлчилгээний газар болохоор өөрсдийнхөө нөөц боломжийг, давуу талаа гаргаж ирж ашиглаж чадахгүй, энэ*

чиглэлд стратегийн бодлого дутагдалтай байна. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

4. Цагдаа, шүүхийн байгууллага

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх зөрчигдсөн асуудлаар цагдаагийн байгууллагад хандахад тухайн иргэний бэрхшээлийн онцлогийг ойлгож мэддэггүйгээс анхан шатны туслалцааг авч чаддаггүй, зарим тохиолдолд тулгарсан асуудал шүүх шатанд очиход хөгжлийн бэрхшээлтэй гэдгээр хүний эрхийн асуудлууд зөрчигддөг байна.

... Харааны бэрхшээлтэй хүмүүсийг төрийн албан хаагчид маш их ялгаварладаг. Миний нэр төртэй холбоотой асуудал үүсээд цагдаад хандахад ерөөсөө тоож авч үзээгүй. Тэгээд хөөцөлдсөний эцэст тэр асуудал маань шүүх дээр очиход намайг харааны бэрхшээлтэй буюу хөгжлийн бэрхшээлтэй гээд өөрийг минь шүүх хуралдаанд оруулахгүйгээр шүүх ажиллагаа явуулж эрхийг минь зөрчсөн. Гэтэл би дээд боловсролтой, ослоос шалтгаалж олдмол байдлаар бүр сүүлд харааны бэрхшээлтэй болсон болохоос бүүр хүнд хөгжлийн бэрхшээлтэй биш шүү дээ. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Харааны бэрхшээлтэй эрэгтэй, 39 настай)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалсан хуулийн зөвлөгөө өгдөг зөвлөх үйлчилгээ нийтлэг байдаггүйгээс дийлэнх иргэдийн хувьд өөрт шаардлагатай хуулийн зөвлөгөө, мэдлэг, мэдээлэл олж авах боломж хомс байна. Иймд МУИС болон бусад их, дээд сургуулийн хуулийн салбарын төгсөх ангийн оюутнуудыг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах байгууллагуудад дадлага хийлгэх, зөвлөгөө мэдээллээр хангах үйлчилгээ үзүүлэх ажилд татан оролцуулах боломж байна. Дадлагад гарсан оюутнууд эргээд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн дуу хоолой болж, эрх зүйн зохицуулалтад үгүйлэгдэж байгаа асуудлуудыг гаргаж тавихад тус дөхөм үзүүлэх нь гарцаагүй. Мөн дохионы хэлийг мэргэжлийн биш хэрнээ эцэг эх, найз нөхөд зэрэг хувийн хүрээлэлдээ хэрэглэсээр яриад сурчихсан оюутнууд ч цөөнгүй байдаг тул тэдгээр оюутан залуучуудыг дэмжээд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах нийгмийн салбаруудад бодлогоор ажиллуулах, мэргэжилтэн болгож бэлтгэх нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах, нийгмийн асуудлыг нь шийдвэрлэх, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрахад томоохон тус дөхөм болох юм.

***Оролцогч 5-** МУИС болон бусад их, дээд сургуулиудын зөвхөн төгсөх курсынхан гэхгүй наана нь ядаж дөрөвдүгээр курсээсээ дохионы хэлээ аваад юмуу ядаж гурав дөрөвдүгээр, гурваасаа эхэлж дохионы хэлээ аваад яг сонсголгүй хүмүүсийн юмуу, халамж дээр очоод үйлчилгээгээ авч байя,*

ерүүпээ авч байгаа юм. Биеэрээ дадлагаар хийж үзээд тавдугаар курс дээрээ жинхэнэ дипломын ажил хийхэд чиглэл чиглэл салбарынх нь асуудлыг ингээд хуулийн талаас нь судлаад гаргаж ирвэл зүгээр санагдаж байна. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

5. Төсөл, тендерийн сонгон шалгаруулалт

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд хөдөлмөр эрхлэх, хувиараа бизнес эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор хөнгөлөлттэй зээлийг олгодог. Гэтэл энэ зээлийн талаарх мэдээлэл төдийлөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд түгээмэл зарладаггүй, энэ талаарх ойлголт муутайгаас нийгмийн халамж, үйлчилгээний ажилтнууд тухайн иргэнээс тэрхүү зээлийн тодорхой хувийг авдаг байна.

...Миний хувьд хэдэн жилийн өмнө дүүргийн халамжийн мэргэжилтэн надруу яриад хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зээлд материалаа бүрдүүлээд өгөөдөх гээд маш богино хугацаанд хэлсэн материалыг нь бүрдүүлээд өгсөн чинь нэг сая төгрөг авсан. Тэгээд тэр мэргэжилтэн миний материалыг бүтээж өгснийхөө шанд тэр мөнгөний талыг нь авч байсан. Тухайн үед юу болоод байгааг сайн ойлгоогүй, тэгээд л өнгөрсөн. Сүүлд бодохнээ тэр хүн намайг ашиглаж мөнгө авсан байгаа юм. Гэтэл тэр хүн ажлаа хийж байгаа хүн байж тэгж авлига авч, мөнгө завшиж болохгүй гэдгийг ойлгосон. Одоо ч гэсэн тэр зээлийг авч байгаа хүмүүс тэр хүндээ хувь өгдөг юм билээ. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эрэгтэй, 43 настай)

Оролцогч 4- Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэд Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас төслийн зээл буюу буцалтгүй тусламж авах гээд төсөл бичсэн байна. Нөгөө хүмүүс чинь бичгийн чадваргүй учраас төслөө өөр хүмүүс дээр аваачиж төлбөртэй хийлгэсэн. Төслөө бичүүлээд, хөдөлмөр халамжийн санд оруулаад өгсөн чинь нөгөө төсөл нь дэмжигддэггүй. Удаа дараа төсөл өгөөд ч дэмжигддэггүй. Яагаад гэвэл нэг харсан чинь өөр хүмүүс төсөл авчихсан, тендерт шалгарчигсан явж байна. Тэгэхээр энд нөгөө танил тал, арын хаалга миний чиний хүн гэдгээрээ л ялгаварлан гадуурхагдаад, хэсэг хүмүүсийг нь оруулаад нөгөө хэдийг нь оруулдаггүй. Мөн тендерийн шалгаруулалт дээр хамгийн их авлигын асуудал явж байдаг. Энэ бол яг манай Монголд байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажлын байраар хангах нөхцлийн хамгийн том авлига. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангийн, улсын нийгмийн халамжийн ерөнхий газар дээр энэ бол хамгийн том проблем. (Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн Фокус бүлгийн ярилцлагаас)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг үл тоох, ялгаварлан гадуурхах байдлаас болж тендер шалгаруулалтын үйл явц будлиантай болдог. Төрийн байгууллагын албан хаагчид тендерийн шалгаруулалтын үед ашиг сонирхлын зөрчилтэй үйлдлүүд ихээр хийдэг. Тендерийн шалгаруулалт дээр хамгийн их авлига байдгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн судалгаанаас харагдаж байна.

... Сүүлийн үед хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн төрийн бус байгууллагууд маш олон байгуулагдаж, үйл ажиллагаа явуулдаг болсон. Төрийн байгууллагуудаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан, тэднээр хийлгэх гэсэн олон тендэрүүд зарлагддаг болчихсон. Тэгээд тэр тендэрүүдэд оролцоход тендэр хариуцсан ажилтнууд нь биднээс “тендэрийн тодорхой хувийг аваад танайхыг шалгаруулаад өгье” гээд наймаалцаж байсан. Хэдэн төгрөг, хэдэн хувийг тэр хүнд өгөх вэ гэдэг нь тухайн тендэрийн нийт үнийн дүнгээс хамаараад 10-15 % байсан. Тэр хувь өгч байгаа мөнгийг тэр төрийн албан хаагч өөрийнхөө дансаар авдаггүй, олон хүн цугласан газар уулзаж бэлнээр авдаг юм байна лээ. Миний оролцсон тендэрийн хувьд төдийлөн туршлагагүй, яадгийг нь мэдэхгүй байсан учраас тухайн үедээ тендэрээ авахын тулд тухайн нэхсэн мөнгийг өгч байсан. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Сонсголын бэрхшээлтэй эмэгтэй, 45 настай)

... Манай байгууллага хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд эвлэлдэн нэгдсэн байгууллага л даа. Төрийн байгууллагаас зарласан тендэрт оролцоод шалгарч байсан. Тухайн тендэрийн мөнгө нь тийм их биш, бид үйл ажиллагааны зардалдаа зарцуулаад л дууссан. Гэтэл эргээд нөгөө тендэр авсан байгууллагаас биднийг байнга дарамталж, шаналгах болсон. Энд тендэрийн мөнгөнөөс тухайн хүмүүст мөнгө эсвэл хувь өгөх зүйл яригдаагүй байна. Юу гэхээр мөнгөн бус хэлбэрээр авлигын хэлбэр явагддаг. “Манайхаас явуулж байгаа хүмүүнлэгийн аянд танайхаас хандив хэрэгтэй байна, шинэ жилээр ч юм уу янз бүрийн баяруудаар хүмүүс шагнах гэсэн юм, шагналд хувь оруулаач, шинэ жил зохион байгуулах гэсэн чинь зардал дутаад байна” гэх зэргээр эргээд тэр байгууллагаасаа бид хараат болчихдог. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эрэгтэй, 36 настай)

... Зарим том улс төрч, өндөр албан тушаалтай хүмүүсийн хамааралтай төрийн бус байгууллагуудад шууд давуу байдал олгоод тендэрийг өгдөг тохиолдол яг байдаг шүү. Бидэн шиг олон жил үйл ажиллагаа явуулсан, салбараа мэддэг хүмүүсийн байгууллагыг биш, дөнгөж шинээр бүртгүүлээд үйл ажиллагаа явуулж байгаа төрийн бус байгууллагуудад тендэр өгчихдөг. Ялгаварлан гадуурхаж байгаа юм. Бараг 2010 оноос хойш байна уу даа, ямар төрийн бус байгууллага ямар төсөл авсан, ямар тайлан гарсан, тухайн төслийг ямар хүмүүс шалгаруулж өгсөн зэрэг мэдээллүүд олон нийтэд ил тод биш байгаа. Том дарга нартай холбоотой буюу хамааралтай төрийн бус байгууллагууд тендэр авчихдаг. Тэр байгууллагуудад нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд байхгүй, хэрэв байгаа бол хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний нэрийг зүгээр оруулаад хавчуулчихсан байдаг. Яг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээс нэгдсэн төрийн бус байгууллагуудад үнийн дүн багатай, ойролцоогоор 10 сая төгрөгний тендэрүүд очдог. Харин тэр дарга нарын хамааралтай байгууллагуудад бол багцаагаар 15 сая төгрөгний тендэрүүд очдог юм билээ. Тэгэхээр энэ чинь бидний нэрийг бариад төрийн мөнгийг авч ашиглаж байгаа асуудал мөн байгаа биз дээ. (Ганцаарчилсан ярилцлагаас. Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй эмэгтэй, 58 настай)

Дээрх шалтгаануудаас болж хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байраар хангагдах, ажил хөдөлмөр эрхлэх эрх нь зөрчигдөж, хаагдаж байдаг. Үүнийгээ дагаад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн амьжиргаа доогуур байхад зарим талаар нөлөөлж байна.

III. ДҮГНЭЛТ

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд авлига хамгийн түгээмэл тохиолддог салбар нь тоон болон чанарын судалгааны үр дүнгүүдээр нэгдүгээрт, эрүүл мэндийн салбар, хоёрдугаарт, боловсролын салбар, гуравдугаарт, нийгмийн халамж, үйлчилгээний салбар (тендер, худалдан авалт), дөрөвдүгээрт, цагдаа, шүүхийн салбар гэж дүгнэгдлээ.
- Авлигатай тэмцэх газар иргэд, олон нийт рүү чиглэсэн кампанит ажлуудыг сүүлийн үед хийж байгаа боловч хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд рүү чиглэсэн үйл ажиллагааг явуулдаггүй болох нь ажиглагдлаа. Цаашид хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бэрхшээлийн төрөл бүрт зориулсан авлигын талаарх ойлголтыг өгөх хөтөлбөр, арга зүй байх хэрэгтэй гэдэг нь судалгааны явцад ажиглагдсан.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй хийсэн чанарын судалгааны явцад гарсан кейсүүдээс харахад авлигад өртөх, ялгаварлан гадуурхагдах, үл ойшоогдох, эрх, эрх чөлөөг нь зөрчих, чирэгдүүлэх, дарамтлах гэх мэт шударга бус асуудлууд тогтмол тулгардаг болох нь харагдаж байна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд авлигад өртөж байгаагаа зарим нь мэддэггүй, тэрчлэн авлигын талаар ойлголт, мэдээлэл муутайг нь ашиглаж авлига авч байсан тохиолдлууд гарсаар байна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд төрийн байгууллагаар үйлчлүүлэхэд авлига, хүнд сурталтай тулгарч байгаа ч тэдэнд эрүүл эсвэл хөнгөлөлт эдлэх нөхцөл бүрдээгүй атал зүй бусаар эмнэлгийн онош, эрүүл мэндийн дүгнэлт үйлдүүлэх замаар нийгмийн халамж, үйлчилгээ хүртэгчид, ийнхүү хамрагдахын тулд төрийн албан хаагчдад авлига, хээл хахууль өгдөг зүй бус этгээдүүд байдлыг улам хүндрүүлдэг гэж үзэж байна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд авлигын асуудалтай холбогдсон ч хаана, хэрхэн хандахаа мэддэггүй, мэдээллийн нууцлал хангагдаг эсэхэд итгэлгүй байдгаас авлигыг мэдээлдэггүй байна. Зарим тохиолдолд авлигын асуудалд холбогдсон бол өөрөө нотлож чаддаггүй, баримт нотолгоотой байсан ч цагдаа, шүүхийн байгууллага дээр очиход эрх зүйн мэдлэггүйгээс хүндрэл үүсдэг, эргээд өөрөө асуудалд ордог тул авлигыг мэдээлэх сонирхолгүй болох нь харагдлаа.
- Уг судалгааны явцад судалгааны баг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд Авлигатай тэмцэх газраас хэвлүүлсэн авлига, ашиг сонирхлын зөрчил, шударга ёс, гомдол

мэдээлэл хүлээн авах 110 утасны танилцуулга материалыг өгч, авлигын талаарх ойлголтыг танилцуулан авлигын эсрэг мэдлэг олгоход тодорхой хувь нэмэр орууллаа. Учир нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээс судалгаа авах явцад авлига, авлигын талаарх ойлголтуудын талаар ямар нэгэн байдлаар тайлбарлах шаардлага тулгарч байв.

- ❑ Сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд тусгай сургуульд дохионы хэл мэддэг багш нар хангалтгүйгээс сурч боловсрох, цаашид их дээд сургуульд дэвшин суралцах боломж хязгаарлагддаг, улмаар нийгмийн харилцаанд оролцох, хүний эрхээ эдлэхэд ч том саад болж, ажил амьдралын олон талбарт нөлөөлсөөр байдаг. Түүнчлэн энэ төрлийн бэрхшээлтэй иргэд төрийн байгууллагаар үйлчлүүлэхэд дохионы хэлээр харилцах ажилтан байдаггүйгээс харилцааны бэрхшээл байнга үүсч, үйлчилгээ авах, эрхээ эдлэх явдал нь хязгаарлагдсаар иржээ.
- ❑ Харааны бэрхшээлтэй иргэд олон нийтийн дунд чөлөөтэй зорчих боломж ямагт хязгаарлагддагаас нийгмийн харилцааны гадна үлдэх, өөрсдийнх нь харааны бэрхшээлээс үүдэж хүүхдэд нь ялгавартай хандах хандлагыг мэдрэх, үүнийг арилгахын тулд сургууль, цэцэрлэгийн багш, удирдлагад авлига хахууль өгөх нөхцөлтэй нүүр тулдаг.
- ❑ Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй иргэд төрийн байгууллагаар үйлчлүүлэхэд дэд бүтцийн хувьд хүртээмжгүй, ажилтнууд нь хүнд сурталтай, ямар нэг асуудал хөөцөлдөхөд шат дамжлага их, олон өөр газарт очиж хөөцөлдөх, асууж лавлах хэрэгтэй болдгоос цаг хугацаа их алддаг зэрэг бэрхшээлтэй асуудлаа хөнгөвчлөхийн тулд авлигатай холбоотой асуудлууд үүсдэг.
- ❑ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эх, асран хамгаалагчдын хувьд хүүхэд нь эрүүл мэндийн болон боловсролын салбараар үйлчлүүлэхэд ялгаварлан гадуурхалт болон авлигын асуудалд холбогддог байна.
- ❑ Бусад бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй харьцуулахад харьцангуй сүүлд өвдсөн, олдмол хөгжлийн бэрхшээлтэй байдаг тул группт орж нийгмийн халамж, үйлчилгээнд хамрагдах, зарим тохиолдолд группээс хасагдах шалтгаантай ч хасагдахгүйн тулд төрийн байгууллагын ажилтнуудад авлига өгдөг байна.

САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын эсрэг баримтлах үндсэн арга зүй нь *хүний эрхэд суурилсан хандлага*⁴ тул НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенц, Хүний эрхийн олон улсын конвенцийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр НҮБ-ын системийн байгууллагууд болон төрийн байгууллагуудын бодлого, үйл ажиллагааны уялдаа, иргэний нийгмийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх шаардлагатай. Энэ ажлыг Авлигатай тэмцэх газар болон Засгийн газрын гүйцэтгэгч агентлаг буюу Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар хамтран ажиллах.
2. Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрт⁵ хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тулгардаг авлигын асуудлыг авч үзээгүй тул Авлигатай тэмцэх газрын цаашдын үйл ажиллагаанд тэдний онцлог үл хайхрагдах эрсдэлтэйг анхаарч ажиллах.
3. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тэдний бэрхшээлийн төрлөөс хамаарч авлигын талаарх мэдлэг, ойлголттой болгох, мэдээллээр хангахад чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулах иргэний нийгмийн байгууллагуудад Авлигатай тэмцэх газраас арга зүйн болон санхүүгийн бүх талын дэмжлэгийг үзүүлж, хамтран ажиллах. Ингэхдээ хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх, үүрэг, төрийн байгууллагаар нийтлэг үйлчлүүлдэг салбарыг тодорхойлж, тухайн төрийн үйлчилгээг хэрхэн авах, холбогдох материалыг хэрхэн бүрдүүлэх, хүлээн авч, шийдвэрлэвэл зохих шат шатны ажилтан, албан байгууллагын талаар болон авлига, зүй бус үйлдэлтэй хэрхэн тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авах үүрэг, боломж нөхцлийн талаар сургалт, мэдээллийг тогтмол явуулж, таниулан сурталчлах ажлыг бэрхшээлийн онцлогийг харгалзан хийх. Тухайлбал, харааны бэрхшээлтэй иргэдэд брайл үсэгтэй танилцуулах материал, гарын авлага бэлдэх, сонсголын болон хэл ярианы бэрхшээлтэй иргэдэд дохионы хэлний орчуулгатай видео, танилцуулга хийх, хөдөлгөөний болон бусад бэрхшээлтэй иргэдийн хувьд цахим орчинд мэдээллийг инфографик, контент зэрэг хэлбэрүүдээр бэлтгэн хүргэх.
4. Төрийн байгууллагын шударга, ил тод байдлыг хангах, иргэдэд нээлттэй байх зэрэг Авлигатай тэмцэх газрын баримталж ирсэн төрийн байгууллагуудад тавьдаг шаардлага, шалгуурт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, тэдний асран хамгаалагчдад тухайн байгууллагын хүртээмжтэй байдлын үнэлгээ хийж, нөхцөл байдлыг

---

⁴ Human Rights-based Approach to Programming.
https://www.unicef.org/policyanalysis/rights/index_62012.html

⁵ Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр, 2016 он.
<https://www.legalinfo.mn/annex/details/7496?lawid=12293>

сайжруулах арга хэмжээ авах, хэрэгжилтийг дүгнэх. Тухайлбал, дэд бүтэц, вэб сайтад хандалт хийхэд хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөс үл хамаарч сонирхсон, хүссэн мэдээллийг авч чаддаг байх, тухайн байгууллагаар үйлчлүүлэх хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй харилцах, тэдний онцлогийг мэддэг (дохионы хэлтэй гэх мэт) ажилтан ажиллуулах, ингэхдээ тэрхүү ажилтан нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг очер дугаар харгалзахгүйгээр, олон шат дамжлага бүхий төрийн үйлчилгээг чиглүүлж, хамтран туслах “хөтөч” хийх, эргээд тухайн асуудлын үр дүнг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд мэдээлдэг, тайлбарладаг гэх мэт.

5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бэрхшээлийн төрлөөс хамааралтай авлигын асуудлаар нарийвчлан судалгаа хийх, авлигатай холбоотойгоор гарч буй хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн зөрчилд тогтмол үнэлгээ хийх, тайлагнах. Ингэхдээ тайлангийн удирдамжийг хүний эрхийг хангах, авлигын эсрэг арга хэмжээний шалгуур үзүүлэлтийг баримтлан гаргах.
6. Авлигын талаар мэдээлэл, санал, гомдол өгсөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, тэдний асран хамгаалагчдын мэдээллийн нууц болон аюулгүй байдлыг баталгаажуулахад чиглэсэн авлигын хохирогч, гэрч, шүгэл үлээгчийг хамгаалах хөтөлбөр бий болгож, санхүүжилтийг баталгаажуулах. Ингэхдээ авлигаас үүдэлтэй хүний эрхийн зөрчлийн хохирогч болсноо мэдэгдэж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь хүн, бүлгийн төлөөлөлтэй харилцах асуудал маш болгоомжтой, хүний эрхийн суурь зарчмуудыг хүндэтгэсэн байдлаар хийгдэх ёстой. Мөрдөн байцаагчийн зүгээс авлигын хэргийн нотлох баримт бүрдүүлэх, хоорондын учир шалтгааныг тогтооход хохирогч, гэрчийн бэрхшээлийн зэрэглэлийг тооцсон тусгай арга, аргачлалаар хандах.
7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн авлигын асуудлаар гаргаж буй санал хүсэлт, гомдол, мэдээллийг хүлээн авах нэгдсэн сүлжээ (утас, төв, фэйсбүүк групп, үйлчлэх ажилтан) бүхий бүтцийг бий болгох. Ингэхдээ Авлигатай тэмцэх газрын дэргэдэх Олон нийтийн төвд энэхүү бүтцийг ажиллуулах, асуудлыг хянаж, хариу арга хэмжээ авснаа мэдээлдэг тогтмол үйл ажиллагаатай байх.
8. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тулгардаг бэрхшээлүүдийн талаар нийгэмд зөв ойлголт түгээх, улмаар тэдэнтэй харилцах харилцаа хандлагад эерэг байдлыг хэвшүүлэхэд нэн яаралтай анхаарал хандуулж, кампанит ажлыг зохион байгуулж иргэдийн харилцаа, хандлагыг эерэг болгох. Ингэхдээ зөвхөн төрийн байгууллага бус хувийн хэвшил, нийгмийн хандлага гэсэн нийтлэг байдлаар хандах. Энэ ажилд их дээд сургуулийн оюутнуудыг татан оролцуулж идэвхжүүлэх.

9. Нэн түрүүнд төрийн үйлчилгээний байгууллагуудад “авлигагүй төрийн үйлчилгээ”, “авлигыг үл тэвчих”, “хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ээлтэй, түнш, дэмжигч байгууллага болох” жишиг уралдаант ажлыг зарлах, зохион байгуулах, зөв эерэг жишгийг нийтэд хэвшүүлэх үүднээс сайн байгууллагуудыг нийтэд мэдээлэх, сурталчлах, эсрэг муу жишээг ч нийтэд мэдээлдэг тогтолцоо бий болгох.
10. Төрийн алба, тэр дундаа төрийн захиргааны болон үйлчилгээний (эмнэлэг, цэцэрлэг, сургууль) албан хаагчдын дунд авлигын эсрэг төрөөс хэрэгжүүлж буй бодлого, үйл ажиллагаа, тэдгээртэй холбогдох хариуцлагын талаар цогц сургалтыг тогтмол явуулж хэвшил болгох. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн %д хамгийн ихээр харилцдаг төдийгүй авлигын эрсдэл үүсэх боломжтой эрүүл мэндийн болон боловсролын байгууллагуудад нийгмийн халамж, үйлчилгээний газар дараах ажлыг хэвшил болгох шаардлагатай⁶. Ингэхдээ аливаа байгууллагын хүрээнд авлига, зүй бус үйлдэлтэй хийх тэмцлийг:
1. Хамгаалах (буюу урьдчилан сэргийлэх)
  2. Илрүүлэх
  3. Хариу арга хэмжээ авах гэсэн үе шаттай хэрэгжүүлдэг болох

**Урьдчилан
сэргийлэх**

- Авлигын эсрэг, зүй бус үйлдлийг үл тэвчих, шударга, ёс зүйтэй байгууллагын соёл, уур амьсгал бүрдүүлэх,
- Авлига, зүй бус үйлдлийн эрсдлийг бууруулах удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлэх
- Шударга бус явдал, авлигатай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, хариуцлага тооцох ажилтан, албан хаагчдыг томилох, сонгох
- Байгууллагын ёс зүйн дүрмийг батлах, мөрдөх, хяналт тавих, хариуцлага тооцох, мэдээлэх эрх бүхий ажилтанг сургах, бэлтгэх, ажилуулах

---

⁶ Австралийн Квинслэнд мужийн захиргааны Орон сууц, нийтийн үйлчилгээний газрын хүрээнд боловсруулсан “Авлига, зүй бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх” бодлогын баримт бичиг.. https://www.hpw.qld.gov.au/data/assets/pdf_file/0021/6258/fraudcorruptionpreventionpolicy.pdf

- Мэргэжлийн болон ёс зүйн өндөр стандартыг тогтвортой хангаж ажиллах сургалт, соён гэгээрүүлэх ажлыг тогтмол хийх
- Дээрх ажлын хэрэгжилтийн талаар тогтмол, нийтэд мэдээлдэг байх

Илрүүлэх

- Авлига, зүй бус үйлдлийн эрсдлийн үнэлгээний талаархи тайлан, мэдээллийг улирал бүр тогтмол хэлэлцдэг байх
- Эрсдлийн орчны талаарх дотоод хяналтын оновчтой тогтолцоог хөгжүүлэх
- Сэжигтэй үйлдлийн талаарх дотоод мэдээллийг хөхүүлэн дэмжих, урамшуулах
- Мэдээллийн системийг бүрдүүлэх замаар зүй бус үйдэлтэй тэмцэх

Хариу арга хэмжээ авах

- Сэжигтэй үйлдлийг илрүүлэх, үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авч, хариуцлага тооцох
- Гадаад хяналт-мэдээллийн байгууллагад мэдэгдэх, хамтарч ажиллах (АТГ, Цагдаагын ерөнхий газар, Аудитын албад гм.)
- Авлига, зүй бус үйлдэл нь нотлогдсон бол тохирох удирдлагын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх, үүнд:
- Сахилгын арга хэмжээ /үүрэгт ажлаас нь чөлөөлөх хүртэл/
- Холбогдох шатны шүүх, хяналтын байгууллагад шилжүүлэх /цагдаа, шүүх прокурор гм/
- Хохирлыг нөхөн барагдуулах
- Зөрчлийг дахин давтагдахаас урьдчилан сэргийлэх

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

- Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр, 2016 он.
<https://www.legalinfo.mn/annex/details/7496?lawid=12293>
- Attitudinal Barriers for People with Disabilities, The National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (NCWD/Youth) <http://www.ncwd-youth.info/publications/attitudinal-barriers-for-people-with-disabilities/>
- Chetwynd, E., Chetwynd, F. and Spector, B., 2003. Corruption and poverty: A review of recent literature. *Management Systems International*, 600, pp.5-16.
https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACW645.pdf
- Fraud and corruption prevention and control policy of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. https://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2018/03/IFRC-Fraud-and-Corruption-prevention-and-control-policy_English.pdf
- Fraud and corruption prevention policy, 2016. The Department of Housing and Public Works, Queensland Government, Australia.
https://www.hpw.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0021/6258/fraudcorruptionpreventionpolicy.pdf
- Human Rights-based Approach to Programming.:
https://www.unicef.org/policyanalysis/rights/index_62012.html
- Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 17 дахь илтгэл. Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс. 2018 он
- Sofia Wickberg, U4 Expert Answer Literature review on costs of corruption for the poor. Transparency International, 2013 Number: 382
- The Guardian, (2017) What is life really like for disabled people? The Disability Diaries reveal all. <https://www.theguardian.com/inequality/2017/nov/15/whats-life-really-like-for-disabled-people-disability-diaries-reveal-all>
- The Negative Impact Of Corruption On The Enjoyment Of Human Rights. The Office of the High Commissioner for Human Rights
<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/AdvisoryCom/Corruption/OHCHR.pdf>
- United Nations, Promoting Inclusion through Social Protection, 2018. Chapter V. Persons with disabilities: Breaking down barriers. <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2018/07/Chapter-VPersons-with-disabilities-breaking-down.pdf>